

EKREM CEMİL PAŞA

**MUHTASAR
HAYATIM**

**KEMALİZME KARŞI KÜRT AYDIN
HAREKETİNDEN BİR YAPRAK**

 Beybun Yayınları

Ekrem Cemil Paşa

MUHTASAR
HAYATIM

KEMALİZME KARŞI KÜRT AYDINININ
MÜCADELESİNDEN BİR YAPRAK

Beybun Yayınları

Birinci Basım : 1989 Belçika
İkinci Basım : Mayıs 1992

Dizgi : R Prodüksiyon
425 39 20 Ankara

Baskı : ÖZKAN Matbaacılık Tel: 229 59 74

Kapak : Ümit Sarıaslan

Beybun Yayınları

Adakale Sokak 32/20

Tel: 434 21 63 Fax: 231 31 83 Yenişehir / ANKARA

S U N U Ş

Birinci basım Brüksel Kürt Enstitüsü tarafından 1989 yılında Belçika'da basılan MUHTASAR HAYATIM kitabını Kürt halkının hizmetine sunmak, M.Kemal döneminin Kürt milli savunucularından olan Ekrem Cemil Paşa'yı Kürt insanına tanıtmak için Brüksel Kürt Enstitüsü başkanlığını yapan Ekrem Cemil Paşa'nın kızı Pervin Hanım'a yayın isteğimizi iletliğimizde memnuniyetlerini ifade ederek gerekli yardımı ve sıcak ilgiyi gösterdiler. Kendilerine teşekkür ederiz.

bu kitap ekrem Cemil Paşa'nın yaşamından çok 1. Dünya Savaşı'nda Kürtlerin işgal ordularına karşı Türklere beraber yapmış olduğu yurt savunması ve o dönemin kürt aydın ve yurtseverlerinin Ulusal devleti hedefleyen Kemalizme karşı gösterdikleri mücadele ve milli taleplerinin savunulmasında gösterdikleri çabaları belirttiği için önem taşımaktadır. Kürt milli mücadelesinin bir kesiti olan bu dönemin okurlarına sunmaktan memnunuz.

Kitabın okuyucuya sadeleştirerek ulaştırılması amacımızdı. Ancak özü bozma endişemiz, sadece anlamakta zorluk çekileceğini düşündüğümüz kelimeleri kitabın sonunda birinci basımda var olan sözlük kısmına ekledik.

BEYBUN YAYINLARI

BİRİNCİ BASIMIN ÖNSÖZÜ

Ekrem Cemil Paşa bu anılarını (Muhtasar Hayatım) 1973 yılında ölmeden bir yıl önce yazdı. Görüleceği gibi yazar yirminci yüzyıl başlangıcının önemli olaylarını, yaşam öyküsü ile birlikte, çok kısa şekilde vermektedir: Yazarın zengin, feodal yaşamı doğal olarakdünya anlayışını etkilemiştir. Örneğin anılarının başlangıcında Cemil Paşa ailesini çok övmekte, daha sonra babacan (paternalist) bir tavırla da Kürt ulusunun sorunlarına eğilmektedir.

Okuyucuların geçmişe yeni anlayışla bakılamayacağını bilincinde olduklarına, o günün militanlarını yine o günün koşulları içinde değerlendireceklerine inanıyoruz.

Görüleceği gibi, yazar herne kadar kendi ulusunun ya da Dünya'nın durumundan ne kadar memnun değilse de, o günkü toplumun bir kişisi olması nedeniyle çağının düşünce çizgisini aşamamıştır. Buna rağmen Ekrem Cemil Paşa, dürüst, özverili ve yurtsever idi. Bizim anılarımızı yayınlamaktaki amacımız Kürdistan tarihinin yüzyılımızın başlangıcına ilişkin bir sahifesini tanıtmaktır. Ulusumuzun günümüzde sürdürdüğü mücadele, geçmişte dede ve ninelerin sürdürdükleri mücadelenin bir devamıdır. Günümüzün mücadelesini geçmişinden soyutlayamayız. Geçmişin mücadele tarihi bilinmeden, ulusumuz, geniş anlamda, verdiği mücadelede eksik kalır. Geçmişte ve günümüzde verilen mücadele örneklerini irdeleyen eserleri derleyip, günümüz okurlarına sunarak genişliğine ele alarak işlememiştir. Buna neden, kendisi ve aynı yıllarda Atatürk'ün zulmünden kaçarak Suriye'ye iltica etmiş diğer Kürt aydınları arasındaki çelişkilerdir. Bu çelişkiler onları bir araya getirip, birlikte dönemlerinin tarihini yazmaya engeldi. Bu nedenden ki onlardan bazıları, örneğin: Zinar Silopi (Kadri Cemil Paşa), Veteriner Dr. M.Nuri Dersimi, Ekrem Cemil Paşa, Nureddin Zaza...

dönemlerinin tarihini bölük bir şekilde yazmışlardır. Böyle olmasına karşın bize bıraktıkları eserler gerçekten üstün değerdedirler. Bunlarla bize sorunlarımızın eskilik ve çetinliğini vurgulamaktadırlar. Umarız ki Kürt gençleri geçmişte yaşanan olaylardan bazı dersler çıkararak, yani kişi, aile ve parti çelişkilerini bir yana bırakıp tarihlerin kökünden alıp başarıyla devam etsinler.

Yazarın yayına aldığımız anıları dışında, Kürdistan eski tarihine ilişkin Kürtçe ve Türkçe yazılmış bir eseri vardı. Buna da ileride yayına alacağımızı umuyoruz. Çok tanınmış Amerikalı gazeteci ve yazar Dana Adams Schmidt, Atlantie Monthly Press Yayınları, Toronto 1964'de Journey Among Brave Men adlı kitabında Irak Kürdistan'ındaki araştırma ve anılarını yazarken, bu gezi sırasında Ekrem Cemil Paşa, kendisine rehber ve tercüman olarak eşlik etti. Kitaptaki defalarca adı geçen "Bavê Comerd", Ekrem Cemil Paşa'dır.

Yazarın kullandığı arapça alfabeden latinceye çevirirken konu ve metinlerin anlaşılması için kitabın sonuna bir sözlük ekleyerek okuyuculara yardımcı olmaya çalıştık.

MUHTASAR HAYATIM

Ben bu hatıralarımı, nasıl Kürt yurtseveri olduğumu, altmış senelik hayatımda bu uğurda nasıl mücadele verdiğimi, bu yolda nasıl ilerlediğimi, çocuk yaşımdan itibaren sekseniki yaşıma kadar geçirdiğim tatlı, acı ve bazen de pek acı hayatımı, arkadaşlarımla ısrarlı isteklerine uyararak, mümkün olduğu kadar kısaca anlatmak maksadı ile yazıyorum.

Ben Diyarbakırlıyım, Cemil Paşazade Kasım Beyin oğluyum. Doğum tahimim 1891'dir. Yani sekseniki yaşındayım. Cemil Paşa 1902'de vefat ettiği zaman ben onbir yaşında idim. On amcam vardı. Babamla birlikte onbir kardeş idiler. Babam kardeşlerin dördüncüsü idi. Babamın üç kızkardeşi vardı. Babam ve üç ağabeyi Diyarbakır'da okumuşlardı, fakat kardeşlerinden altısı lise ve yüksek tahsillerini İstanbul'da ikmal etmişlerdi. Üç halam, hemşirem ve onbir kız amcazadem Diyarbakır okullarında okumuşlardı. erkek amcazadelerimden beşi İstanbul'da tahsillerini tamamlamışlardı. Cemil Paşa'nın oğulları, kızları torunlarının hepsi okumuşlardı. Kısacası, Cemil Paşa'nın bir tek ümmi (okur yazar olmayan) evladı yoktu.

Cemil Paşa'nın vefatında onbir oğlunun yaşadığını yukarıda yazmıştım. Bu onbir kardeşin yedisi evli idiler. Bunların kız ve oğlan çok çocukları vardı. Evli olmayan dört amcam daha çocuk idiler. İkisi benden dört yaş büyük, diğer ikisi benden birer yaş küçük idiler. Zavallı Kemal ve Cevdet amcalarım Kürdistan şehidiydiler. Türk kurşunu ile şehit edilmişlerdi.

Ben, dört amcam, bir halam, üç kız amcazadem, küçük kardeşim Şemseddin (Türk'lere kurban gitmiştir) ve dört amcamın oğulları, yani biz ondört çocuğu hususi hocalar üç sene evde okuttular. Sonra, 1901'de kızlar kız okuluna, oğlanları Askeri Reşidiye okuluna gönderdiler.

Ekrem Cemil Paşa

Ekrem'in babası, Kasım Cemil Paşa (ortada), ve iki amcası Ömer Bey (sağda), İbrahim Bey (solda).

Ben Askeri Reşidiye okulunda yedi sene okudum. 1908' yılında yüksek dereceyle şahadetname aldım. O sene lise tahsilini ikmal etmek için aileden sekiz genç İstanbul'a gönderildik. Bizden büyük olan iki genç amcamız, İbrahim ve Ömer bizden iki sene önce İstanbul'a gönderilmişlerdi.

Bu gençlerin hepsi dört sene içinde tahsillerini muvafakkiyetle ikmal ederek İstanbul üniversitesi'nin çeşitli fakültelerine girdiler. İbrahim amcam 1910'da Almanya'ya gönderildi. Dört sene sonra Münich Üniversitesi'nden elektrik mühendisi olarak şahadetname aldı.

Ben 1912'de İstanbul Sultani Lisesinden şahadetname aldım. Metematik alanında gösterdiğim yüksek kabiliyetimi gören ve takdir eden babam ve amcalarım Avrupa'ya hendese tahsiline gönderdiler. 1912-1913 senelerinde, Avrupa'ya tahsile gönderilen Cemil Paşa'nın evlatlarının sayısı beşi bulmuştu. Bunlar, İbrahim, Cevdet, Kadri, Ekrem ve Şemseddin idiler.

Ben yirmibir yaşıma gelinceye kadar Cemil Paşa konağı denilen bir saray, bir şato belki de bir kışla görünümünde olan muazzam bir konakta yaşadım. Bu muazzam konağın dairesinde yirmiden fazla hanım, yirmi kadar hizmetçi ve işçi, otuzdan fazla çocuk vardı. Selamlık dairesinde de yirmiden fazla hizmetçi vardı. Kahveci, oda hizmetçileri, sofrta hizmetçileri, çırak...

Harem ve selamlık dairelerinin çiçek bahçesinde akasya, leylak gibi süs ağaçlarından başka kırk elli kadar da elma, armut, kaysı, şeftali ve dut türünde meyva ağaçları vardı. Her dairede suyu gece gündüz akan havuz ve çeşmeler vardı. Biz çocuklar ilk yüzmeyi bu havuzlarda öğrendik. Yine biz çocuklar üç grup idik. Benim iştirak ettiğim grup onbir oğlan ve üç kızdı. Bizden dört beş yaş büyüklerin küçük grubu vardı. Küçüklerin grubu daha kalabalık idi. Kucakta, beşikte ve birçok küçük çocuk daha vardı. Her kişi kendi yaş grubu ile kalkar, oturur ve oynardı. Her grup kız ve oğlanlardan teşekkül ediyordu. Gruplaşmada kız, erkek ayrımı yoktu. Bu çiçekli ağaçlı, havuzlu konakta herkes yaşına göre türlü türlü oyunlar oynardı. Tabii küçükler dainların (dadi) nezaretinde idiler. Birçok günler,

bilhassa Cuma günleri, bu kalabalık çocuk kafilesine çok akraba ve komşu çocukları da karışırlardı.

Ders saatlerinden sonra, oyun saatlerinde Cemil Paşa'nın bir sürü yavruları, çok sevinçli, çok eğlenceli vakitler geçirirlerdi. Yaşı onun üstünde olanlar ağaçlara tırmanma hakkına sahip idiler. Ağaçlardan meyva toplarlar, yerler, ninelerine, annelerine, kardeşlerine ve kendilerine nezaret eden hizmetçilere takdim ederlerdi. Çocukların yaşları ilerledikçe oyunları, eğlenceleri de ilerledi. Sekiz yaşından itibaren çocuklara binicilik öğretmek için çeşitli boyutlarda Şam eşekleri alınmıştı. Selamlık dairesinin bir ahırık bölümü vardı. Bu bölümde avlu, akrabalık, samanlık ve çeşitli genişliklerinde ahırlar vardı. Bu ahırların bir köşesinde bembeyaz, çok şirin, çok temiz Şam eşekleri bağlanıyorlardı. Sekiz yaşına gelen çocuklar harem dairesinin avlusunda bu merkepleri koşturabilirlerdi. Oniki yaşını bulan çocukların birer mahir binicileri vardı. Mahir binici hizmetçilerin nezaretinde bu genç oğlan çocuklar her Cuma günü şehir dışında cirid oynamaya giderlerdi. Binlerce seneden beri Diyarbekirli'ler yaz mevsiminin sıcak günleri dışında her Cuma günü şehir dışınada, değişik cirid meydanlarında cirid oynarlardı. bu gençlerden mahir biniciler yetiştirmekte idi. Bu adet 1920'ye kadar devam etti. Mustafa Kemal'in uğursuz hükmü hakim olunca, birçok adaletle birlikte, cirid oyunları da ortadan kalktı. Artık o yarışlar yapılmaz oldu.

Ailemizin çok önemli bir özelliği vardı. Birkaç Süryani katip dışında, selamlıkta erkek, haremın hizmetçileri Türkçe bilmeyen köylülerdi. Çocuklar şehirlilerin bildiği çarpık çurpuk Türkçe'den önce köylü dayılardan zarif Kürtçe'yi öğrenebilirlerdi. Cemil Paşa ailesinin şehire yakın çeşitli sayfiyeleri vardı. On yaşını bulmuş çocuklar her fırsatta hizmetçiler nezaretinde bu sayfiyelere, binlerce ağacı olan havuzlu bahçelere gönderirlerdi. Bu sayfiyelerde çocuklara ve hizmetçilerine kesilmek için daima kuzular beslenilirdi. Çocuklar sayfiyelere varınca kuzular kesilir, hizmetçiler bahçede kadınların yardımı ile kuzu çevirmelerini, kuzu kebablarını, güveç ve türlülerini pişirmeye başlarlardı. Çocuklar bu Cennet gibi bahçelerde, pınar başlarında, havuz kenarlarında oynarlar, koşarlar,

pınar başlarında, havuz kenarlarında oynarlar, koşarlar, yüzerler ağaçlara tırmanırlardı. Bu koşmalar, oyunlar, yüzmeler dört-beş saat sürerdi. Sonra aç yorgun, çimenler üzerine veya ağaç gölgelerinde uzanırlardı. Hatta çok vakitler pınar başlarında, havuz kenarlarında oynarlar, koşarlar, yüzerler, ağaçlara tırmanırlardı. Bu koşmalar, oyunlar, yüzmeler, dört-beş saat sürerdi. Sonra aç, yorgun, çimenler üzerine veya ağaç gölgelerinde uzanırlardı. Hatta çok vakitler pınar başındaki yüksek bazalt kayaların gölgelerine sığınırlardı. Diyarbekir'in bu yaramaz, ele avuca sığmayan afacanları yorgunluğa, tere, kire, toza ehemmiyet verdikleri yoktu. Onları mahveden açlıktı. Bunu gidermek için de, sabırsızlıkla sofranın kurulmasını bekliyorlardı. Buna rağmen, bu çocuklar biraz dinlendikten sonra havuz kenarında kendilerini temizlemeye başlarlardı. Sofraya tertemiz oturmaya dikkat ederlerdi. Sofra başına koşuşan çocuklar nefis kebabları, güveçleri, bahçeden toplanan lezzetli meyvaları büyük iştahla, gülere, şakalaşarak yerlerdi. Yemekten sonra bir müddet de istirahat ederlerdi. Artık koşmak oynamak, terlemek yasaktı. Çocuklar hizmetçilerin, daha doğrusu emekdarların etrafında çimenler üzerinde otururlar, onların seviyelerine uygun hikayelerini, hafif, şirin şarkılarını dinlerlerdi. Hatta bu emekdarlar arasında temburvan, bilurvan (kavalci) da bulunurdu. Bu yaşlı sanatkarlar himayelerine verilmiş çocukların ruhlarını okşayarak, onlara nezaret, zerafet hislerini geliştirecek latif nağmeler çalarlardı. Nihayet, akşam yaklaşınca yola koyulunur, gruplar evlerine verilirlerdi.

Fakat bütün bu gezmelerin pek çok büyük eğlenceleri vardı. Oğlan çocuklar büyük hasretle, sabırsızlıkla bu büyük geziyi, eğlenceyi, daha doğrusu bu büyük seyahatı beklerlerdi. Çınarpare denilen çayın kenarında Cemil Paşa'nın bizzat kurduğu büyük çiftliği vardı. Bini aşkın meyva ağacını ve yirmibin kadar dut ağacını ihtiva eden büyük bir bahçesi vardı. kumsal sahili, dünyanın en güzel nehir kulukları ile rekabet edecek Enbar Çayı (Çemê Enbarê) vardı.

Cemil Paşa daha hayatta iken oğluna, Fuad Bey (Kadri Cemil Paşa'nın babası) ve Kasım Bey'e mühim memuriyetler vermişti.

Fuad Bey ailenin dahiliye maliye, hariciye işleri ile, Kasım Bey (Ekrem Cemil Paşa'nın babası) da adliye, harbiye işlerini tedvir ile vazifelendirilmişti. Diyarbekir'in yirmibeş kilometre şarkındaki Enbar Köyü ziraat işleriyle memur Kasım Bey tarafından kurulmuştu. Bu köyün etrafını saran yirmi kadar köy Cemil Paşa'nın mülkü idi. Bu köylerde pamuk, pirinç ve bilhassa arpa, buğday yetiştirildiği gibi, sürülerle koyun, inek, at beslenirdi. Cemil Paşa konağının günlük masraflarını, misafirhanelerin debdebe ve saltanatlı ağırlama masraflarını, İstanbul'da Avrupa'da okuyan çocukların masraflarını, sağa sola dağıtılan hediyelerin karşılığı işte bu köylerin varidatından temin edilirdi.

Kasım Bey yalnız kendilerine ait yirmi kadar köyün idaresine bakmıyordu. Bu köylerin etrafında otuz kadar dost köyleri de vardı. Bu köyler asırlardan beri bizim ailemizin himayesine giren köylerdi. Kasım Bey'in idaresi altındaki bu köylerde hiçbir kimse, hatta hükümet memur ve askerleri, zulüm ve haksızlık edemezlerdi. Bu geniş topraklar dahilinde hırsızlık olmazdı. Eşkiyalar bu hudut içinde eşkiyalık etmeyi akıllarına bile getirmezlerdi. Etraftaki pek çok kimseler, büyük, küçük, çok küçük, çok veya az mühim, bütün davaların hallinde Kasım Bey'in hükmüne müracaat ederler ve ihtilaflarının kaldırılmasını onun adaletinden rica ederlerdi. Tabii bu davalar içinde pek mühimleri vardı. Kan davaları, ırz ve namus davaları, tarla köy ve veraset davaları. Bu davalar insani ve adil olarak halledilirdi. Hiçbir ücret, hiçbir hediye, hiçbir rüşvet kabul edilmezdi. Kasım Bey, Cemil Paşa köşkü denilen bu sarayda yirmibeş sene adaletle, cesaretle hüküm etti.

On yaşından sonra, yani 1901'den sonra iş değişti. Çocukluk yıllarının mutlu günleri artık geride kalmıştı. 1901 Eylül'ünde bütün çocuklar Askeri Reşidiye zindanına itildi. Öğretmen heyeti, öğretmenler hep İstanbul'dan gelmişti. Bu öğretmenler yüzbaşı rütbesindeki zabıtlardı. Çok sıkı, sert bir disiplin vardı. Gece gündüz okurduk, yazardık, çalışırdık. Buna rağmen yine de dayaktan kurtulamazdık. Yalnız Cuma günleri (bu yıllarda hafta tatili pazar yerine cuma günü idi) sayfiyelerimizden birisine gider, zıplar, oynar, yüzer, eyleneir, bir haftalık sıkı çalışmanın acısını çıkarırdık. Bazen

cirid meydanlarına ise yalnız yaz tatilinde giderdik. Köyde bir ay, bazen birbuçuk ayımızı geçirirdik. Biz çocuklar, İstanbul'a tahsile gidinceye kadar, yedi-sekiz sene tatillerimizi bu köyde geçirirdik. Yedi-sekiz yaz tatiline ait hatıralarımı muvaffakiyetle yazabilmek, bu pek aziz hatıraları canlandırmak kalemimin işi değildir. Ama yinede, mümkün olduğu kadar ve kısaca, büyük babam Cemil Paşa'nın, babam Kasım Bey'in kurmuş olduğu bu köye ait hatıralarımı yazacağım.

K Ö Y H A Y A T I

Çocukların hatıraları onüç, ondört yaşına girdikten sonra başlar. Bu hatıralar en güzel, en tatlı olanlardı. Hasseten bu köydeki hayatımız Diyarbakir'deki konağın dört duvarı arasındaki hayatına benzemezdi. Bu köye ayak basınca mutlak hürriyete kavuşurduk. Babam Kasım Bey Diyarbakir'deki Cemil Paşa konağının onbeş kadar çocuğunu mutlak bir serbestlikle nasıl zapt edebiliyordu, onlarla nasıl başa çıkıyordu, gerçekten hayrete sayan bir şeydi. Sabahların yarısına kadar, bilhassa gecelerde bütün köy biz onbeş çocuğun emrindeydi. Enbar Çayı, kumluğu balıkları, konakları, meyva ağaçları bizim idi.

Kasım Bey hiçbir gün Kürtlük, Kürtçülük mevzuuna ders vermiş değildi. Bu pedagog (eğitimci) yalnız elle dokunulur, gözle görülür milli sahneler gösteriyor ve canlı bir şekilde govendler (halay), türküler çocukların milli hislerini uyandırıyor, bu çocuklara seksen yaşını geçtikten sonra bile unutamıyacakları panoramalar gösteriyordu.

Yedi-sekiz yaz tatilini geçirdiğimiz Enbar Çayı (Çemê Enbarê) hatıralarım hakkında tafsilat vermek, bu hatıraları layık şekilde tasvir etmek kudretinde değildim. Bunun için, bu bahsi daha fazla uzatmayacağım. Bir-iki satır ilave edip son perdeyi indireceğim.

1908 yazının bir ayını yine Çemê Enbarê'de geçirdik. Bu ziyaretimizin son ziyaret olduğunu biliyorduk. Bir ay sonra İstanbul'a doğru çıkacaktık. İki seneden beri İstanbul'da tahsilde bulunan amca ve yeğenlerimize iltihak edecektik. Bu durumda kendimizi oldukça büyümüş bulunuyorduk. onyedi, onsekiz yaşlarında birer delikanlı idik. Artık etrafımızı daha iyi görüyor, daha iyi anlıyorduk. Diyebilirim ki yedi, sekiz seneden beri tadına doymadığımız Çemê Enbarê'yi bu kadar vuhuzla görmemiştik. Köşkte, oturduğumuz odanın tam karşısında bulunan ikiyüz metre yüksekliğindeki yamaçlar o kadar latif ve cazipmişler meğer. Toprak tabakalarından ibaret olan bu sırtlar, bu yarlar, rangarenk, sarı, kırmızı, mavi, yeşil renkleri, kareli mermer kayaları ile canlı bir tabloyu andırıyorlardı. eski asırların mozaiklerini taşıyan bu renkli yerler, bu süslü yamaçlar, bundan evvelki ziyaretlerimizde bize bu kadar dilber görünmemişlerdi. Dilber, güzel, cana yakın olan yalnız bu sırtlar değildi. Etrafımızda gördüğümüz her şey, Çemê Enbarê'nin her şeyi: çayı, kumluğu, balıkları, çevresindeki çaylar, bahçeler, ağaçlar, ağaçlarda uçuşan kuşlar, velhasıl herşeyi, her seneden daha tatlı, daha çok cazip ve güzel görünüyorlardı. Arkadaşlarımız da ne kadar değişmişlerdi. Tatlı tebessümleri, narin, nazik, tavırları bize gösterdikleri dostluk, kardeşlik, geçen senelerden pek çok daha başka idi. Velhasılı, bu senelik tatilimiz geçen senelere hiç benzemiyordu. Pedagog Kasım Bey'de pratik pedagoji programına bir çok yeni maddeler ilave etmişti. Bu bir ay zarfındaki elli kadar köyün en mühimlerine götürüyordu. akıllı, kamil, tedbirli, cesur, çalışkan kahyaların pek çoğu ile ve genç oğulları ile tanıştık. Pek çok izaz ve ikram edildik. Birçok yeni şeyler gördük, öğrendik,. Cirdlere, oyunlara, govendlere iştirak ettik. Bu şehirli, okullu efendilerin binicilik ve nişancılık maharetlerine herkes şaşırdı. Sanatları ile meşhur olan çok yüksek kabiliyetli dengbêjler (ses sanatçıları), tenburvanları, bilurvanları dinledik. Nihayet, pek acı olan veda günü geldi. Pek körpe yavruları anne kucağından koparırcasına, bizi vatanın bu aziz parçasından kopardılar. Uzaklara, yabancı ellere sürdüler.

İSTANBUL'DAKİ HAYATIM VE MİLLİ HİSSİMİZİN İNKİŞAFI

1908'de tam Sultan Hamid'in mecburi ilan ettiği meşrutiyet sahnesinde, Cemil Paşa'nın dört oğlu, beş torunu, dört, beş yeni umune Terakki İdadiyesi denilen yatılı ve hususi orta mektebe kaydedildik.

Bizlerden dört, beş yaş büyükolan iki amcamız, İbrahim ve Ömer, daha iki sene evvel bu okulda okuyorlardı. Bu sene son sınıfta idiler. Bu orta okul, bir sene sonra hükümetin resmi okulu oldu. modern, her türlü laboratuvara muhtevi, büyük bir binaya nakledildik. Sultanî (lise) programıyla İstanbul Sultanîsi adını aldı.

1908'de öğretim yılı başlangıcında bütün İstanbul okulları, tabii Numune Terakki de dahil, karışıklık içinde idiler. Dersten ziyade "Yaşasın hürriyet, adalet, müsavat" nakaraları iştiliyordu. Bazı okullarda polis müdahaleye mecbur olmuştu. Bereket bu taşkınlıklar birkaç ay sonra sukûnet buldu. Fakat bizim zihinlerimiz, Kürt çocuklarının zihinleri sukûnet bulmamıştı. Bu yaldızlı nakaralar "Yaşasın hürriyet, adalet, müsavat" bizi uyandırmıştı, fakat bizi tatmin etmemişti. Okul talebelerinin sekiz yüzden fazlası Türk'tü. Bunlardan başka, Kürt, çerkez, Arnavut, Laz, Boşnak, Rum, Ermeni ve saire halklarından talebeler vardı. Türk talebeleri bu azınlıklara tahakküm ederlerdi, yahut tahakküm etmek isterlerdi. Okulda Kürt talebelerinin sayısı onbeşi bulmuştu. Günler, aylar geçtikçe Kürt, Türk soğukluğu, sevimsizliği artıyordu. Bir gece, bu muhasim (karşıt) iki grup arasında ciddi bir kavga oldu. İdare heyetinin müdahalesiyle kavga nihayet sona erdi. Okul müdürüne haber verildi, çünkü Kürt'lerden hiçbir yaralı olmamasına rağmen, Türk'lerden beşinin kafası yarılmıştı. İşte benim ve benden dört yaş büyük amcam Ömer Beyin, benden sekiz ay büyük Kadri Beyin Kürtçülüğü bu tarihten, 1908'de, yani hatıramı kaleme aldığımdan seneden 65 sene önce başladı.

Okul talebelerinin kavgaları ile başlayan Kürtçülüğümüz, dört sene sonra pek ciddi bir şekilde meyvasını verdi. Cemil Paşa'nın üç çocuğunun, Ömer, Kadri, Ekrem'in dört sene devam eden milli çalışmalarıyla, sebatlı, cesaretli gayretleriyle 1912'de Hêvi Kürt Talebe Cemiyeti resmi bir şekilde kuruldu* İstanbul'da Kürt talebelerine ciddi ve sağlam bir şekilde Kürtçülük hocalığı eden büyük ruhlı ve azimli, pek büyük bir Kürt hakkında birkaç söz söyleyeceğim. Bu sözünü edeceğim kişi, bu büyük Kürt Motki'li Halil Hayali Bey'dir. Bu zat gençliğinde tahsilini Diyarbekir'de yapmıştı. Aydın, himmetli bir Kürtperver idi. Kurmancice, Zazaca, Türkçe, Farsça, arapçayı iyi bilirdi. Fransızca'yı okur, yazardı. Biz Kürt gençleri bu muhterem zatı İstanbul'da 1909'da tanıdık. O vakitler yaşı elliyi mütecevizdi. İstanbul Halkalı Ziraat okulunun muhasibiydi. Cuma günleri Divanyolun'daki Diyarbekir kıraathanesine gelir, bizi başına toplardı. Kürtçülükten, Kürt tarihinden, Kürt hamaset ve mefahirinden pek çok şeyler anlatırdı. Tarihi, milli, ebedi konuşmasının sonu gelmezdi. Biz gençler büyük bir ilgiyle, zevkle, heyecanla bu konuşmaları dinler ve pek çok şeyler öğrenirdik. Bu zat İstanbul'daki Kürt gençlerine yirmi sene Kürtçülük hocalığı yaptı. Bunu yaparken de bıkmaz, yorulmazdı. Ben 1928'de Kastamonu hapishanesinden çıktıktan sonra, İstanbul'da birçok defalar ziyaretine gittim. iki seneden beri yataktaymış, 1929'da İstanbul'u terk ederken ziyaretine gittiğimde bu pek büyük Kürd'ü daha ağır hasta yatakta bıraktım.

- * Kadri Beyin bu son sahnelerde bastığı ve yaydığı hatırasında (Doza Kürdistan, Zinnar Silopi, 1969) Hêvi müessislerini şöyle göstermiş: Diyarbekirli Ömer Cemil Paşazade, Diyarbekirli Kadri Cemil Paşazade, Vanlı Fuad, Vanlızade, Diyarbekirli Cerrahzade Zeki. Bu dört zat Hêvi'nin idare heyeti, müessisleri, vekilleri idiler. Fuad ve Zeki Beyler Hêvi'nin teessüsünden birkaç ay evvel İstanbul'a gelmişler ve Cemil Paşa oğullarıyla temas etmişler. Bunların tesiri ile Kürtçü olmuşlar. Asil Müessisler üç Cemil Paşazade idi. Ömer, Kadri, Ekrem. Bu müessis ve idare heyesi üzerinde Kadri Beyin kitabında vahiz bir misal var: 1919'da İstanbul Kürdistan Cemiyeti siyasi heyesini Mıkışlı Hamze Bey, Nurseli Bediülzeman Melle Said, Madenli Doktor Şükri Muhammed Bey tesis etmişlerdi. Fakat bu üç zatın tesis ettiği Cemiyette Hamze Bey ile Melle Said ilkin idaret heyetine dahil olmamışlardı ve sonradan da aza (üye) olmamışlardı.

Kadri Cemil Paşa, Ekrem'in amcazadesi

Rahmetli Halil Hayali Bey hakkında yazdığım bu birkaç satırdan sonra, asıl maksada dönüyorum: Kürt talebe cemiyeti Hêvi resmi ve her tarafa ilan edildikten sonra, İstanbul Üniversitesi talebelerinden aza kayd edilmeye başlandı. Az zamanda ikiyüz kadar talebe cemiyete kayd oldular. Cemiyet Roji Kurd, Hetawi Kurd ismiyle haftalık gazeteler yaymaya başladı*.

Cemiyetin ilk başkanı Cemil Paşazade Ömer Bey idi. Cemiyetin sekreteri Kadri Bey idi. İstanbul'u terk edinceye kadar çok gayret ve azimle çalıştı. Ömer Bey bir sene sonra Halkalı Ziraat Mektebi alisini ikmal edip Diyarbekir'e gitti. Ömer Bey'in kardeşi, hukuk okuyan Cevdet Bey ve biraderzadeleri Kadri, Ekrem, Şemseddin tahsillerini ikmal etmek için İsviçre'ye gittiler. Cemil Paşazadelerin İstanbul'u terkenden sonra Hêvi'de en çok çalışanlar Süleymaniye'li gençler ve Vanlı Memduh Selim Bey, Moksili Hamze idiler. Bunların çabası ile Hêvi çıkıyordu.

- * Roji Kurd mecmuası hükümet tarafından tatil edildikten sonra Mıksılı Hamze Bey'in idaresi altında Hetawi Kurd mecmuası çıkarmaya başladı. Bu mecmualarda Kürt gençleri ateşli, kıymetli yazılar yazıyorlardı. Bilhassa Hakkari'li şair Abdulrahman rahim Bey'in ebedi yazıları herkesin takdirini üzerine çekiyordu. Bu yazılardan Ekrem Cemil Paşa'nın 1911 senesinde yazdığı aşağıda dercettiğim Nalina Rebeneki manzumesi zikre şayandır:

Rabe, rabe çav bigerîn çarmedora
Çi kirine li me Romî heya nuha
Em şêlandin, tu avayî li me nema
Birçî, tazî, xukî bidên li memura
Iro hek şurp sibê kamçur ji dewlet ra
Heqqê xendin derd û bela maye dûra
bibe asker xwas û tazi her Yemena
Xwîn brijîn bo nav sanê van Romiya
Çi bû? mayî xizan û nezan li d'nêda
Bira bijî Walî Beg û Ferîk Paşa.

(Doza Kürdüstan, Zinnar Silopi, s. 35-36)

**Hamze Bey, Hêvi Cemiyetinin üyelerinden. Hetawi Kurd dergisini
çıkartıyordu.**

AVRUPA VE ASKERLİK HAYATIM

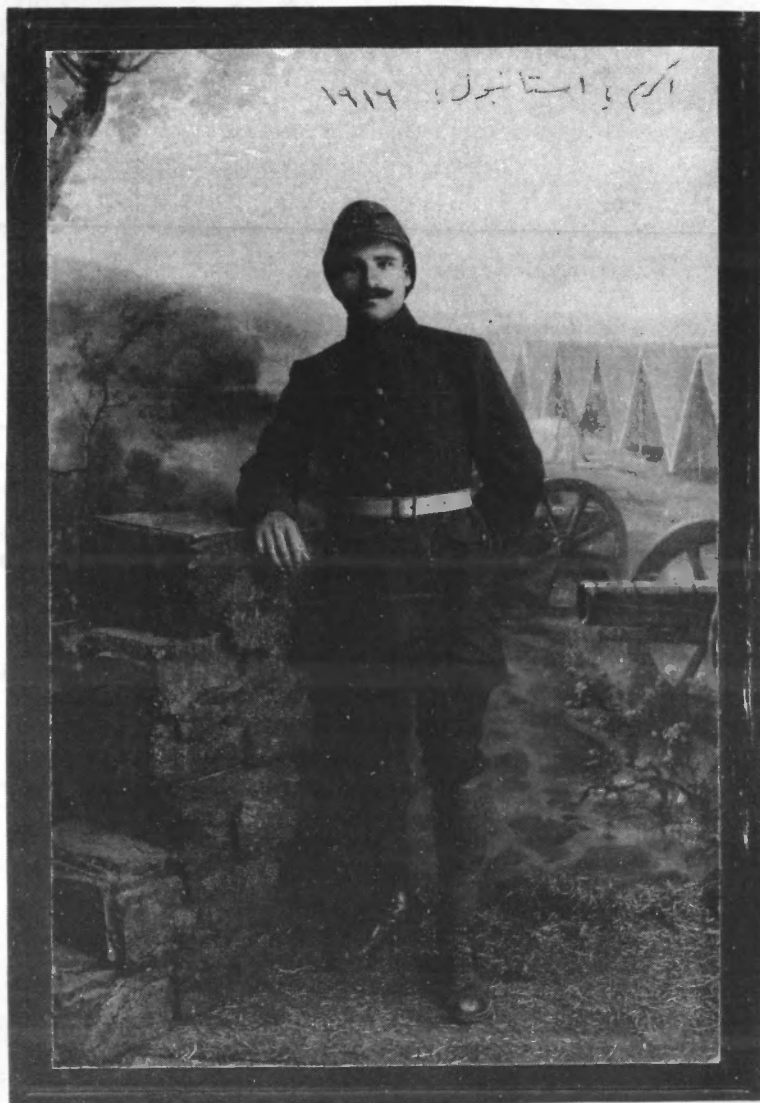
Avrupa'ya tahsile giden Cemil Paşa çocukları Cenevre, Lozan, Münich'de Hêvi'nin birer şubesini açtılar. Arkadaşlar beni Lozan şubesine başkan yaptılar. Her pazar günü benim odamda toplantı yapardık. Böylece de Avrupa'da çalışmaya başladık. Avrupa'da bu mevzuda çalışan gençlerin sayısı beş idi. Ben Lozan'da bir sene mühendis okulunda okuduktan sonra Belçika'nın Gand şehrine geçtim.

Maalesef talih bu sene Kürt gençliğine yardım etmedi. 1914 Dünya Harbi patladı. Avrupa üniversitelerindeki Osmanlı talebeleri İstanbul'a davet edildi. Bunların arasında bizler de vardık. Ben, İbrahim, Cevdet amcalarım, amcazadem Kadri, en gencimiz olan kardeşim Şemseddin dönenler arasındaydık.

İstanbul'da binlerce talebe toplanmıştı. Alman paşalar, Alman kumandanlar nezaretinde idiler. İstanbul'un Hürriyet mektebinde, ihtiyat zabiti yapmak üzere nazari ve pratik dersler veriyorlardı. Üç ay talim ve tadrîsten sonra herkes istediği şubeyi seçmede serbest bırakıldı. Bu gençler iş görmek üzere kıt'alara sevk edildiler. Ben topçuluğu intihap ettim. İbrahim amcam ile amcazadem Kadri suvariye ayrıldılar. Benim küçüğüm Şemseddin İstihkam zabiti oldu.

Ben, yirmidördüncü fırkanın topçu alayında talim gördüm. Dört ay sonra alman kumandanların huzurunda nazari, ameli topçuluk ve binicilikten imtihan edildik. Alayda ihtiyat zabitinin mevcudu 120 idi. Namzedler içinden birincilikle imtihanı kazanarak topçu başçavuşu oldum.

Çok sürmeden Çanakkale harbleri başladı. Bizim kıt'amız uzun müddet Çanakkale cephesinde kalmadı. Kıt'amızı Kafkas cephesi dedikleri Erzurum cephesine gönderdiler. İbrahim amcam ve amcazadem Kadri de bu cephelerde harp ediyorlardı. Daha bir sene geçmeden İbrahim amcam elinden bir Rus kurşunu yarısı alarak

İstanbul 1916: Birinci Dünya savaşı'nda Ekrem topçu idi.

عبدالمجید پاشا
عبدالمجید پاشا
عبدالمجید پاشا
عبدالمجید پاشا
عبدالمجید پاشا

جودت جمیل پاشا

1926: Cevdet Cemil Paşa, Ekrem'in amcası.

Türk'lere kurban oldu. İbrahim amcam bir sene önce Almanya'nın Münich Üniversitesinden elektrik mühendisi olarak şehadetname almıştı. İbrahim amcamdan evvel başka bir amcam bu cephelerde, alayı ile beraber Hasankale'ye hücum etmiş, o da bu hücumda Türk'lere kurban olmuştu. Bu amcam yirmi sene evvel İstanbul Harbiyesinden mezundu. Çanakkale cephesinde de yine Harbiye mezunu ve alay kumandanı Naim amcam kurban olmuştu. Bağdat çöllerinde de küçüğüm. İstahkam ihtiyat zabıtı Şemseddin kurban gitmişti. Ben bir sene sonra Erzurum cephesinden Muş cephesine nakl edildim. İngilizler, Fransızlar, Çanakkale cephesinden firar edince, Mustafa Kemal Paşa 16 ncı Kolordu Kumandanlığıyla, Muş ve Bitlis cephesine geldi. Yıl 1916. Ben bu cephelerde birçok harblerde bulundum. Genç vilayetin Kuzm dağlarında Rus topçusunun mermisiyle yaralandım. Oradan Diyarbakir hastanesine gönderildim. Ben nekahat devresindeyken iki seneden beri Çanakkale kumandanlığı yapan İzzet Paşa ve erkani harbiye reisi binbaşı İsmet Bey (İnönü) Diyarbakir'de Cemil Paşa konağına misafir olmuştu. Ben bu paşalara hizmet etmek bahanesiyle hastaneyi terk ettim. Mustafa kemal'i de cepheden davet etmişlermiş. o da misafirlere iltihak etti. İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa, İsmet bey, iki Alman müşavir, dört-beş yaver (bunlardan biri Belçika'da sınıf arkadaşım, çok sevdiğim ve çok hoşmeşreb, şakacı, Çerkez Sai idi) bizde misafir kaldılar. Hasseten İzzet Paşa bizden çok memnun ve müteşekkirdi.

Ben bu paşalar gittikten sonra nekahat devresini geçirmiş, eski kuvvet ve zindeliğimi bulmuştum. Hastahane tabiplerine ziyafetler vererek nekahat devremi uzattırıyordum.

Ben daha cephede harb ederken, yaralanmadan bir ay evvel, birkaç bin Sipkan ve Hesenan Kürt'lerinin yardımı ile Mustafa Kemal Paşa Muş ve Bitlis'i Rus'lardan geri almıştı. Mustafa Kemal'in bu muvafakiyetlerine mukafeten ikinci ordu komutanlığı ile cepheden Diyarbakir'e aldılar. Ben de Diyarbakir'de nekahat devresini geçiriyordum. Mustafa kemal İkinci Ordu Komutanlığıyla Diyarbakir'e yerleşince, iki ay evvel babamla yaptığı muarefeyi (görüşme, tanışma) tecdit etti. Babamın müteaddit ziyaretlerine

icabet etti. Ben halen nekahat devresini geçiriyordum! Bir ay sürmeden Mustafa Kemal Paşa beni maiyetine aldı. Önce kısa bir devre için şifre zabıtlığı yaptım. Bir müddet yaver oldum. Nihayet karargah kumandan muavinliğine tayin edildim. Bu suretle ben Muş cephesinden yaralı ayrıldıktan sonra Van cephesine gönderilen kıt'ama iltihak etmemiş, bir sene kadar Diyarbakir'de kalmışım.

1917 kışında Mustafa Kemal'i terfiyen Diyarbakir'den alarak Şam'a, cephedeki iki ordunun grup kumandanlığına gönderdiler. Mustafa Kemal'in yerine de Nihat Paşa Diyarbakir'e geldi. Ben, Nihat Paşa'nın maiyetinde karargah kumandan muavini olarak kaldım. Fakat bu paşa Diyarbakir'de çok kalmadı. Ben de dahil olmak üzere paşa hazretleri ve bütün karargah, cepheden çektiği mühim kuvvetlerle Filistin ordusuna katılmak üzere, Filistin yolunu tuttuk. Bu tarihte Rusya'da komünist ihtilali olmuş, Rus Ordusu bu sebepten Muş-Bitlis cephesinden çekilmiş, memleketine dönmüştü. Filistin yolunda Halep şehri bir müddet için karargahımız oldu.

Benim asıl kıt'am da bu müddet zarfında Van'dan inip Filistin cephesine sürülmüştü. 1918 Şubatından beri Halep'te ihtiyatta olan Nihat Paşa da Haziran ve Temmuz aylarından itibaren bütün kuvvetlerini Şeria nehri cephesine gönderiyordu. Çok geçmeden Nihat Paşa karargahı da Filistin yolunu tuttu. Ben de kıt'ama iltihak edecektim. Ben kıt'ama yerleştiğimden iki gün evvel benim mensup olduğum tabur İngiliz'lerin ağır toplarıyla yaptıkları müthiş bir bombardıman neticesinde mahv olmuştu. Tabur, batarya kumandanları, mülazimleri ve tabii birkaç yüz topçu neferi topraklar altında can vermişti. Bu cehennemli bombardımandan Hasan Bey adında bir batarya kumandanıyla Suphi Efendi adlı bir takım zabiti sağ olarak kurtulmuşlardı. Bu sıralarda amcazadem Kadri Bey de mensup olduğu süvari alayı ile beraber Erzincan Cephesinden Filistin'e gelmişti. Şeria nehri muharebesinde bütün alayı ile birlikte esir olmuştu.

Ben kıt'ama iltihak etmeden taburum mahv olmuştu. Bu arada Mustafa Kemal'in iki ordusu da ricat ediyorlardı. Ben Şam'dan çok

uzaklaşmadan Mustafa Kemal'in karargahına rast gelmiş, hüsnü kabul görmüş, bunlarla Haleb'e kadar ricat etmişim. Tabii Osmanlı Devletinin ve Mustafa Kemal Paşa ordusunun akibeti ne olacağı anlaşılamazdı. Mustafa Kemal Halep'i terk edip Adana yolunu tuttuğu vakit, ben hiç kimseye görünmeden son trenle Mardin yolunu tutmuştum.

DIYARBEKİR'DEKİ HAYATIM

Selamette Diyarbekir'e, vatanıma, evime, anne ve babama kavuştum. Çok geçmeden Oszmanlılara müttefikler arasında Mondros ittifakı yapılmış, ittihatçıların kumandanları, başta Talat Paşa olmak üzere osmanlı ülkesini terk ederek firar etmişlerdi. Başta İngilizler olmak üzere, müttefikler İstanbul'u, Rum ili ve Anadolu'nun birçok yerlerini, Kürdistanın da Maraş, Urfa, Antep vilayetlerini işgal etmişlerdi.

İşte bu hengameler koparken, ben Diyarbekir'de idim. Çok geçmeden iki arkadaşım da cepheden döndüler. Bunlar Cerciszade ve Fikri Ganizade Reşat idiler. Benim yaşımda ve benim fikrimde idiler. Biz üç arkadaş günlerce müşavereler, müzakereler yaptık. Neticede babam Kasım Bey'in reyini almaya karar verdik. Kasım Bey esas olarak fikirlerimizi kabul etti. Büyük fırsattan istifade ederek mazlum Kürt milletini zulümden, esaretten kurtarmak için çalışmanın farz olduğunu söyledi. Fakat temkinle, tedbirle, tedricen, bize zahir olacağını ve icabında para yardımı yapacağını da vaad etti.

Biz üç arkadaş böyle bir yardım bulunca çok sevinmiş ve ümitlerimiz çok kuvvetlenmişti. Cesaretle, gayretle, ihtiyatla ve kemali keremi ile ise koyulduk. Kasım Bey de alttan alta işliyordu.

Kendi yaşındaki şayani itimat ve sahibi nüfuz arkadaşları arasından taraftarlar kazanıyordu.

Kasım Bey kiradaki evlerinden birini kiracılarından alarak bizim emrimize verdi. Evi mobilyalarla döşedik. Bir kapıcımız vardı. Şadi ile Fikri komşumuz gibi görünüyorlardı. Böylece iki ay kadar yarı gizli, yarı aşikar faaliyet yapılıyordu. Gençlerin, ihtiyarların karşılıklı olarak yaptıkları gizli bir ictimada uzun uzadıya yapılan kitap ve hesaplardan sonra anlaşıldı ki gençler de, yaşlılar da pek taraftar bulmuşlardı. Kasım Bey birkaç arkadaşıyla yeniden daha ince ve derin bir tetkikat yapacak ve üç gün sonra mevcut zevat tekrar bir içtima yapacaklardı. Bu içtima yapıldı. Uzun uzun münakaşalar oldu. Nihayet bütün mevcut reylerle şöyle bir karara varıldı: Ekrem valiye müracaat edecek, Şeyh Ahmet Şeyni Efendi tekkesinde toplanılacaktı. Şeyhin çocuklarından biri Kasım Bey'in ahbabı idi. Şeyhin bu oğlu, şeyhe meseleyi anlatmış, şeyhi kazanmıştı. Bazı mühim meselelerin müzakeresi için umumi ve aleni bir içtima yapılacaktı. Ekrem kolaylıkla validen bu izni kopardı. Ertesi gün bu içtimanın yapılması için lazım gelen tedbirler alındı. Yaşlı ve müteber zevattan müftü efendi, nakibuleşraf ve maruf müderrisler, alimler, bazıyaşlı eşrafa hususi davetiyeler gönderildi. Şehrin muhtelif yerlerine ilanlar yapıştırıldı. Çarşı pazarlarda mahsusu adamlar gönderilerek içtimanın yapılacağı halka duyuruldu. Ertesi gün öğleden evvel Gül Seni Tekkesinde bu içtima akd edildi. İçtimada büyük muvaffakiyetler elde edildi. Birçok hatipler tekkenin minberine çıkarak vatanperverane nutuklar irad ettiler. Birçok hatipler ilanen, bağıra çağıra İstanbul'un ecnebi devletler tarafından işgal edildiğini, Osmanlı devletinin inkiraz edildiğini söylüyorlardı. Bütün Kürt'leri ittihadada davet ediyorlardı. Aksi halde Kürdistan, Ermenistan gibi olacaktı.

Tekkenin içinde iğne düşecek yer yoktu. Herhalde, tekkenin içinde dört yüzden fazla kimse vardı. Bu kalabalığın çoğu müftü, nakibüleşraf, on kadar şehrin tanınan alimleri, eşraf, büyük tüccarlar, yerli yüksek memurlardı. Fakat bunların hepsi ancak tekke dahilinde mevcut kimselerin dörtte birisini teşkil ediyorlardı. Diğer dörtte üçü şehrin münevver gençleri idi. Gençlerden başka lise, darulmuallimin (öğretmen okulu), sanayi ve ibtidai (ilk) mektepleri yerli muallimleri, bilistisna davete icabet etmişlerdi. Mütebaki zevat ikinci derecedeki itibarlı, maruf tüccarlar ve esnaftı. İçtima pèxwasların (şehir efeleri) en yaşlısı, adi katil ve tanınmış kabadayılar vardı. Tekkenin geniş avlusu ve civar sokaklar tıklım tıklım Kürt vatanperverleriyle dolu idi. Bu kısım ile beraber içtima mevcudu dört bin kimse vardı. Her tabaka halktan kimseler minbere çıkıp nutuk irad eden hatipler çok heyecanlı nutuklar söylediler. Bütün hatiplerin tekrar ettiği bir mühim nokta vardı. Kürdistan'ı kurmak yalnız hatiplerin birleştiği ortak noktalar değil, bütün milletin bu canlı noktada ittifak ettiği noktalar idi.

Hatiplerin içinde en cesurane söz söyleyen Hamdi Efendi Hoca idi. Bu zat elli yaşını mütecaviz ve şehrin ulema (alim) reisi idi. İlmifıkhta. Arap ve Türk edebiyatında şöhret sahibi idi. Kürtçeyi de iyi biliyordu. Bu zat, vaziyeti iyice ve uzun uzadıya tahlil ettikten sonra, sözlerine şöyle nihayet verdi: "Cismi devleti aliye Osmaniye kangren olmuş ve bu korkunç hastalık bütün Osmanlı ülkesini sarmak üzeredir. Kangren olmuş bu uzvun yegane halas (kurtuluş) çaresi bıçaktır. Uzvun kangrenli kısmını kurtarmak lazımdır". Bu ictimada en çok alkışlar Hamdi Efendi Hoca'nın bu son, vazih ve kesin sözleri kazandı.

İki saat sonra tekkeyi terk etmek isteyenlere izin verildi. Avlu ve sokakları dolduran kalabalık dağıldı. Tekke dahilinde kırk kadar kimse kaldı. Bunlar Kürtçülüğü benimsemiş zevatlardı. Hamdi Efendi Hoca, ulemadan birkaç arkadaş, eşraftan az çok ilim, irfan sahibi birkaç kimse, bazı tüccarlar, Kasım Bey ve kardeşi Ömer Bey

(Halkalı Ziraat Ali mektebinden mezun ve İstanbul Hêvi Kürt Cemiyeti müessislerinden), Ekrem, Reşit, Fikri ve bunların yaşında ve bunların fikrinde olan on kadar genç. Tekkede kalanlar şayani itimat kimselerdi. İçtimain hakiki sebep ve hedefini biliyorlardı. Bunun için müzakereleri uzun sürmedi. Bu kısa kararı verdiler: Kürt ittihadını vücuda getirmek için merkezi Diyarbekir olmak üzere bir cemiyeti siyasi teşkil etmek, valiye ve lazım makamlara müracaat edip resmen izin almak, bunun için de cemiyeti kanuni vechiyle, umumi ve dahili nizamların nizamnamelerini tanzimetmek. Bu husus için Reşit, Fikri, Ekrem ve Ömer intihap edildi. Bunlar valiye müracaat ederek lazım olan izinnameyi aldılar. Kurulan cemiyetin adı KÜRDİSTAN CEMİYETİ idi.

Birkaç aydan beri fikri ve Reşat Beylere komisyonculuk bürosu vazifesini gören ev cemiyetin resmi merkezi oldu. Kapısının üzerine şehren en mahir hattatının elinden çıkmış, Kürdistan Cemiyeti ünvanını taşıyan, koca bir levha asıldı.

Ertesi gün tekkenin son celsesinde hazır olan zevat cemiyet merkezine davet edildi. İzinname ve nizamnameler okundu. Diyarbekir şehri dahilinde ve haricinde Kürdistan diğer vilayetlerde ne şekilde çalışmak lazım olduğu üzerinde uzun uzadıya görüşüldü. Nihayet, idare heyeti intihap edildi. İdare heyeti dört kişiden ibaretti. Bunlar: Reşat, Fikri, Ömer ve Ekrem'di. Ekrem cemiyet reisi olarak intihap edilmişti. Ekrem Kürdistan'da teessüs etmiş ilk siyasi cemiyetin ilk resmi reisi idi.

Cemiyet az zamanda çok ilerledi. Bu küçük ev birkaç ay sonra bize kifayet etmez oldu. Diyarbekirin kadim eşraflarından ve akrabalarımızdan Çerkezzadelerin selamlık dairelerini icar ettik. İki katlı, geniş ve çeşitli salonları, odaları, daima akar suyu olan havuz, geniş bahçe ve avlusu vardı.

Azaların adedi çoktan beşyüzü geçmişti. Eysel ocağı denilen, pêxvas (efe) ocağına mensup kişilerden, mektep muallimlerinden, eşraflardan pekçokları, aydın gençlerin hepsi, zengin ve müteber tüccarlar, altmış yaşını bulmuş Ganizade, Doktor Cevdet Bey, şehid mağfur Doktor Fuad Bey, avukatlar, şehid mağfur Avukat Muhammed Efendi (haci), 1925'de Elaziz'i feth eden Palo şeyhzadelerinden kırk yaşında ve Rus sınırlarında fevkalade cesaret gösteren şehid mağfur Şeyh Şerif... ve defterlerimize daha kayd olmamış binlerce şehirli taraftarlarımız vardı. Nubeybin, Savur, Farkin, Lice'de de şubelerimiz açıldı. maden, Elaziz, Malatya'da pek çok taraftarlar, arkadaşlar peydah etmiştik. İstanbul'da bizden sekiz, dokuz ay sonra teessüs eden Kürdistan Cemiyetiyle irtibat tesis etmiştik. Onlarla muntazam bir şekilde muhabere ediyorduk. Mem û Zin'i tab etmek isteyen Mıkıslı Ramazan Bey'e nakdi yardımda bulunduk. Kürdistan Cemiyeti azalarından Muhammed Muhri Efendinin neşrettiği Kürdistan mecmuasına nakdi yardımlar yapıyorduk. Pek mühim olarak bir de matbaamız olmuştu. Diyarbakir'in Kildani patrikhanesinden yepyeni küçük bir matbaa satın aldım. Yeni, hiç kullanılmamış kısımlarıyla, harfleriyle, bizi iki sene kifayet edecek kağıt ve mürekkebi ile matbaa hizmete amade idi. Ödediğim paranın yarısını babamdan, yarısını da amcam Ömer'den almıştım. Bu küçük matbaa aynı zamanda Kürdistan'ın ilk matbaası idi.

Bu küçük matbaa bize büyük işler gördü. Gazi (Çağrı) adını verdiğim dört sahifelik bir de gazete neşr ediyorduk. Kalemleri keskin, fikirleri açık, Kürtperver, hamiyetli muhabirlerimiz vardı. Şahid, mağfur Avukat Hacı Muhammed Efendi, şehid mağfur Cemil Paşaoğlu Cevdet, Lice'li ve en genç arkadaşımız Pertew Bey, Alimiri katibi Cemil Bey, Ganizade Reşat ve daha çok ihtiyar ve genç arkadaşlar gazeteye yazı yazıyorlardı. Bu saydığım pek mühim faaliyetlerimiz devam ederken, daha çok mühim ve esaslı bir teşebbüse giriştik. Biraz yukarıda yazdığım gibi, cemiyetimize birçok yaşlı zevat dahil oldular. Bu yaşlı zevat yanında muteber ve itimada şayan doktor, avukat, tacir ve eşraftan pek çok kimseler vardı. Benim risayet ettiğim idare heyeti hep gençlerden mürekkepti. Cemiyete yani dahil olan yaşlılar arasında, ilimleriyle,

tecrübeleriyle, mevki ve nüfuzlarıyla biz gençlere faiz zevat vardı. Biz gençlerin bu sınıf yaşlılara riyaset ettiğimiz pek acaip olmakla beraber, haksızlıktı. Milli menfaata da ters düşüyordu. Bu vaziyeti ıslah etmek lazımdı. Biz gençler heyeti, Reşat, Fikri, Ömer ve ben şöyle bir karar verdik: Yaşlı azalarımızın en liyakatlılarından birkaç kişiye bu husus için müsavere etmeye karar verdik. Hamdi Efendi Hoca, Ganizade Doktor Cevdet Bey, Cerciszade Kerim Efendi, Cemil Paşazade Kasım Bey bu karar mucibince cemiyete davet edildiler. Müzakere ve münakaşalardan sonra şu neticeye vardık: Halihazırdaki idare heyeti istifa edecek, heyeti umumiye fevkalade olarak içtimaya davet edilecek, heyet umumiye gizli reyle yeni bir heyet intikap edecek.

Bu fevkalade içtima yapıldı. Üçyüz kadar aza intihaba iştirak ettiler. Yeni idare heyeti şu şekilde intibap edildi: Cemiyet Reisi Kasım Bey, risayet müşavirleri Hamdi Efendi Hoca ile Doktor Cevdet Bey, reis muavinliğine Ekrem Bey, kasadarlığa Kerim Efendi, azalar Ömer Reşit, Fikri Bey'lerdi. ayrıca bu heyet iki gruba ayrıldı. Bu iki gruba çok mühim iki vazife tahmil edildi. Birinci gurup propağanda gurubu, ikinci gurup neşriyat gurubu idi. Cemiyetin idare heyeti böylece tevsi ve tanzim ettikten sonra faaliyeti daha çok arttı.

Dört sene devam eden harb Küstindas'ı çok örselemiş, çok hırpalamış, çok zayıf düşürmüştü. Harbin son iki senesinde, 1917-1918, açlık ve hastalık Kürdistan'ın her tarafından korkunç bir şekilde sürmüştü, feci ve elim yaralar açmıştı. Mütarekeden bir sene geçtiği halde, harbin sarsıntıları daha devam ediyordu. Türkçü, zalim ve müteassib ittihatçılar harbin kesmekesliği içinde, askeri idaresinin her yerde ve her şeye hakim olmasından istifade ile bütün Kürdistan'a çeşitli tahribat ve mezalim yapıyorlardı. Hele harb sonlarına doğru neşr ve tatbik ettikleri iskani muhacir kanunuyla Ermeni'lere yapılan katliamlardan daha üstünü Kürdistan'da, Kürt'lere yapıyorlardı. Kürdü silahla katlettikleri gibi, soğukla, açlıkla, hastalıkla da mahv ediyorlardı.

Kürdistan'ın o vakitlerdeki (1917-1919) halin muhtasaran izahdaki maksadım, Kürdün Madden ve maneviyyen çok zayıf düşüğünü anlatmaktır. Evet, bazı müstesna yerler ve müstesna aşiretler Türk askerine, Türk hükümetine kafa tutabiliyordu. Fakat bunlar pek mahdut idiler. O vakitler Kürdistan'da şehirli, köylü reaya, herkes Türk hükümetinden çok yılmıştı.

Istanbul'un düşmesine, Osmanlı devletinin münkariz olmasına rağmen, Kürt'lerin yüzde doksanı buna hâlâ inanmıyorlardı. Halen Türk hükümetinden çekiniyor, korkuyorlardı. Bunun için cemiyetimiz en büyük gayretini bu noktaya vakif etmişti. Her vasıta ile Kürt'e hakiki vaziyeti anlatmak ve dörtüyz seneden beri Türk'ün boyunduruğu altında inleyen Kürt'ün eline halas fırsatı geçtiğini anlatmak, Osmanlı hükümetinin, yani Türk'lerin elim hallerini ve hatta mahv oluşlarını Kürt'ün kafasına iyice yerleştirmektir.

Bu işi başarmak pek güçtü. Kürt cahildi, yüzde doksanı ümmi idi. Muftimiz Ibrahim Efendi cahil, ahlaksız, haris, menfaatperestti. Müfti Efendinin Mülkiyeyi Şahanedan mezun oğlu, yakın akrabaları olan Pirinçi ailesinin büyüğü, küçüğü güçlü birer ittihatçı idiler. Ermeni katliamından çok zengin olmuşlardı. Nakibüleşraf Bekir Sıtkı Bey'de hilekar, ikiyüzlü idi. Hamdi Efendi Hoca, Kömürçü Hoca gibi on kadar muhterem ilim adamları istisna edilecek olursa, mütebaki yüzlerce alim kılığında melle, kıyafetsiz hırsız şeyhler, melunlar, hainler vardı. Bütün tefessuh etmiş (kokuşmuş) bu zümre alttan alta, Türk hükümetinin yardımıyla envai şekilde milletine hiyanet ediyorlardı. Cemiyetimizin güçlükle fedakarlıkla yaptıklarını sinsî bir şekilde yıkıyorlardı.

Cemiyetimizin ihtiyari, genci, hep ele ele vererek gayret ettik. Matbaamızla, neşriyatımızla, liyakatlı, faal propagandacılığımızla çok çalıştı. Kasaba ve köylülere mürşidler, vaizler gönderdik. Mektuplarla, neşriyatımızla her tarafı tenevvura gayret ediyorduk. Geniş merkezimizde çok sık konferanslar verilir, Kürtçe mevlutlar okunur, şairlerimiz nesideler (manzume), dengbêjlerimiz stranlar (şarkılar) terennüm ederlerdi. Hatta bir kısmı mütereddit ve korkak şehirlilarımızın maneviyatını uyardırmak ve yükseltmek için ameli bir

çare bulmuştuk: Ben ve birkaç arkadaşım bir seneden fazla şal ve şapık ile şehrin çarşı pazarında dolaştık. Bazen suvari olarak bu pek süslü milli kıyafetimizle mesairelerde (yürüyüş) arzı endam ederdik. Ben, bu birbuçuk sene zarfında bir defa için bile şal ve şakipten başka elbise giymedim. Vazifemin icabı vali ve kumandanları görmeye gidersem bu milli kıyafetimle kuşağımı süsleyen ve tabancamla giderdim. Tabii bu elbiseyi giymek, bana hem büyük bir zevk ve hem de büyük bir fahrdı (onur). Fakat asıl maksadım, korkakları, müvesves (ikircikli) ve müteredditleri uyandırmak içindi. Türk'lerden zerre kadar korkumun olmadığını göstermek içindi.

Cemiyetimizin ileri gelenleri, gençler çok şeyler düşünüyordular. İdare heyeti çok şeyler müzakere ediyordu. Birçok vakit idare heyeti haricindeki liyakatlı arkadaşlar çağırılır, onların da fikirleri alınır.

Kürd'ün dört sene devam eden matemli, fecaetli harb müddetince çok sarsıldığını, zayıf kaldığını yazmıştık. Kürdistan'ın Urfa, Anteb, Maraş, Malatya, Dersim, Kangal gibi bazı yerleri diğer kısımları gibi yorgun değildi. Fakat o günlerin vesaitiyle ve elimizdeki mevcut imkanlarla, bizden oldukça uzak olan Kürdistan'ın bu kısımlarından ciddi ve ameli bir şekilde istifade edemiyorduk. Ve edemezdik de. Bizim etrafımız çok yorgundu. İdare heyeti silahlı bir kıyamı da nazar itibara alıyordu. Biliyordu ki: Siirt, Mardin, Diyarbakir, Elaziz vilayetlerinde ahalinin fakirliğine ve yorgunluğuna rağmen şehirli ve eşairin eline çok silah ve cephaneye geçmişti. Ne fayda, seferberlik ve herkesin kuvveti maneviyesini sifıra indirmişti. en cesur ağa, en kuvvetli aşiret bile kendini kımıldamak kabiliyetini bulamıyordu.

Yukarıdaki satırlardan anlattığım veçhiyle, biz şehirli Diyarbakir'lilerin yüzde doksanı cesaretle, azimle, büyük ümitlerle geceli gündüzlü çalıştık. Bu büyük fırsatta Kürd'ün esaretten kurtulması için hayatımızı fedaeye çoktan hazırдық. Bir seneden beri gün be gün artan bir şiddet ve azimle çalışıyorduk. Elde ettiğimiz muvafakatler kuvvetimizi, umudumuzu her gün artırıyordu. Biz Diyarbakir'de faaliyetlerimize sıcaklık verdiğimiz 1918-1919 senesinin ilk baharında, hiç akla ve hayala gelmeyen bir rakip,

Ekrem Kürt milli kıyafetleriyle

kurnaz, derras, hain zal bir rakip karşımıza çıktı. Bu kişi Mustafa Kemal'di. Mustafa Kemal Sultan Vahdettin'i kafese koymuş askeri mufettişlik namıyla bir vazife koparmış, yetmiş bin altın lira dercep etmiş ve gizlice Erzurum'a varmış, Erzurum Kürt'leri, şehit mağfur Cibran aşireti reisi Miralay Halit Bey de dahil olmak üzere, kolaycacık Mustafa Kemal'in tuzağına düştüler. Mustafa Kemal'in tatlı vaadlerine aldandılar. Mustafa Kemal Kürt'lere siyasi haklarını vereceğini, Kürt ve Türk'lerin kardeş olduğunu her fırsatta alenen söylüyordu. Erzurum ve Sivas kongrelerinde bunları resmi bir şekilde ilan etti. Diyarbakir'lilerin kısmi azamisi aldanmadı. Mustafa Kemal'in din kisvesine bürünerek Kürt'leri aldatmak yolunu bulmasına rağmen aldatamadı. Kasım Bey'e biraderane, samimi diller dökerek çok mektup ve telgraflar gönderdi. Oğlun Ekremi bana gönder diyordu. Bu aldatmacalara babam da ben de, arkadaşlarımız da aldanmadık.

Mustafa Kemal'in bundan sonraki planı değişti. Ailemizin reisi ve babamdan yirmi sene daha yaşlı ve ömrünün sonlarında sofuluk yolunu tutan Mustafa Bey amcamızı kandırmaya başladı. Mustafa Kemal Paşa'nın Mustafa Bey'e yazdığı mektupların sonu "hürmetiyle ellerinizden öperim efendim" cümle tazimiyle hitam bulunuyordu. Selanikli Mustafa Kemal, Diyarbakir'li Mustafa'yı kolaylıkla kandırmıştı.

Cemil Paşa aile reisinin Mustafa Kemal'e iltifatı, devri kadimden beri aileye riayet eden Diyarbakirliler için de mühim bir hadise idi. Mustafa Bey'i doğru yola getirmek mümkün değildi. Kendinden küçük olan üç kardeşi, Kasım, Ömer, Cevdet Beyler haftalarca, aylarca uğraştılar. akılla, nasihatla bu adamı doğru yola getiremediler. Sabahtan akşama kadar namazla, delaili hayrati okumakla vakit geçiren bu ihtiyar, bu müteassibi islama söz anlatmak mümkün olmadı. O öyle iman etmişti ki Mustafa Kemal Allah tarafından gönderilmiş hakiki Mehdi'dir. İslamı, halifeyi, islam hamisi olan Saltanı Osmaniyeyi, İstanbul'u kafirlerden, ecnebilere halas edecek ve Kürt kardeşlerine de bütün haklarını iade edecekti.

Mustafa Kemal (ortada), din kıyafetleriyle ve hocalar.

Mustafa Kemal Paşa yalnız Cemil Paşazade Mustafa Beyi aldatmadı. Mustafa Kemal pek çok Kürt paşazadelerini, ağzadelerini, mella, müftü, nakib ve şeyhlerini de aldatmıştı.

Mustafa Kemal Erzurum ve Sivas'ta kaldığı müddet zarfında en büyük meşgaliyeti Kürtler'i kandırmaktı. en evvela Cibran aşireti reisi Halit Cibran, diğer Halit Bey'leri kafese koymak istedi. Sonra Haydaran aşireti reisi Hacı Mustafa Bey'in kardeşi Nuh Bey'i, Farkin (Silvan) beylerinden Sadık Bey'i kazanmıştı. Cemil Paşa'nın oğlu, Diyarbakir'li Mustafa Bey'i de kazanınca, geniş bir nefes almıştı. Bundan sonra Erzurum hudutlarından başlayarak Elaziz, Malatya, Dersim, Urfa, Anteb, Maraş içlerine kadar dalmıştı. Bu tarihlerde yalnız Koçgiri beyleri Mustafa Kemal'e inzımam etmediler. Silahlı mükabele ettiler. Böylece Kürtlüklerini ispat ettiler.

Mustafa Kemal Diyarbakir'deki muvafakkiyetini ikmal ve takviye için Diyarbakir'e üç paşa daha gönderdi. Bizim çok serbestlikle, cesaretle devam ettiğimiz hareketimizi tehası edemiyorlardı. Bu acı ve akibeti meşuk günlerde sal ve şapıkı mı terk etmediğim gibi, şal ve şapıklı arkadaşlarımla adedini arttırmıştım. Bu paşalar içerisinde daha paşa olmamış birkaç ay sonra paşalık ünvanını aldı) bir Kenan Bey vardı. Çerkez'di. Cezireli, cesur ve müfrit islamcı idi. Bu paşalarla müteaddit görüşmeler yaptık. Bir türlü anlaşamadık. Mustafa Kemal'in paşalarıyla yaptığımız ictimaların en mühimi, belediye ictima'i namı ile maruf içtimadır. Bu içtimada bütün Diyarbakir'liler davet edilmişti. Tıpkı birbuçuk sene evvelki Gül Seni'nin tekkesinde yapılan içtimamıza iştirak eden kalabalık bir kalabalık vardı. İctima edilen koca salon hınca hınç dolu olduğu gibi belediye avlusu büyük caminin önündeki meydan hınca hınç idi. Paşalar Diyarbakir'lilerin asablarını zayıflatmak için bando ve müzikle içtimaya geldiler. Bir bölük piyade askeri de bunlara refakat ediyordu. Bir bölük piyade askeri de bunlara refakat ediyordu. Bu bölük cami meydanında silah çatarak, emre muntazır bekliyordu Bizimkiler. Kasım Bey başlarında olmak üzere, on arkadaş paşaların yanibaşında oturuyorlardı. Ben ve benim gibi şal ve şapıklı üç arkadaşım geç geldi. Dördümüzün belinde ipek kuşaklar, tabanca ve hançerlerimiz vardı. Bunlar şal ve şapıklarimize süs teşkil

ediyorlardı. Çatılan silahların arasından geçerek Diyarbekir'lilerin maneviyatını düzeltiyorduk. Avludaki arkadaşlar bize yol verdiler. Dördümüz de içeri girdik. En geri safta, kapının hemen yanı başındaki sıralara üç arkadaşla oturdum. Biz yukarı saflara ısrarla davet ettilerse de, biz yerimizi terk etmedik. Biz hemen hemen kapının muhafızları durumunda idik.

Celsenin açılmasına birkaç dakika vardı. Ben tarafımı dikkatle gözen geçirdim. Hiç kimsede telaş eseri hissetmedim. Herkes soğuk kanlı ve sakin görünüyordu. Kenan Bey'den yaşlı olan paşalar hiç bir defa ağızlarını açıp bir tek söz söylemediler. Kenan Bey celsenin iftahi (açılışı) için Kemal'i nezaketle babamdan izin istedi. Celsenin bütün devamı müddetince çok nazik ve edeple konuştu. Bizden başka bu içtimaya iştirak eden uydurma iki zümre daha vardı. Damat Ferit Paşa'nın adamları olan itilaf hürriyetçilerle, eski ittihatçilerin muhedil (ılımlı) bir kısmı bu zümreleri teşkil ediyorlardı. Türk paşaları, daha doğrusu bunların hatibi olan Kenan Paşa bize doğrudan hücum etmiyordu. Bütün Diyarbekir'lileri ittihadı davet ediyordu. Ortada din kardeşliği, Türk-Kürt kardeşliği nakaratı dönüp duruyordu. Kasım Bey Kürdistan Cemiyeti namına cevap verdi. İttihadı, kardeşliği suya sabuna dokunmadan tebcil etti. Kenan Bey'e diğer arkadaşlarımızdan da tatlı tatlı cevap verenler oldu. Bu cevaplar Kenan Bey'in pek hoşuna gitti. Cesaretlendirdi ve daha vazih konuşmaya başladı. Kenan Bey bu konuşmasıyla baklayı ağızından çıkarmıştı. İçtimadaki maksatlarının ne olduğu anlaşıldı. Bunlar, yani Türkler doğrudan doğruya Kürdistan Cemiyetine şimdilik hücum ve ilğa etmeğe cesaret edemiyorlardı. Fakat desise (hile) ile Kürt ismini taşıyan bu mertler cemiyetini ortadan kaldırmak istiyorlardı. Fakat şimdilik mülayim (yumuşak) davranıyorlardı. Nihayet Kenan Bey şu teklifte bulundu. İçtimaya iştirak eden üç zümrenin ittihadını teklif etti ve ittihadın faydalarını mehd ve sena (övmek) ederek perdazlıkla sözlerini uzatıyordu. Ben ta yukarı başta oturan babama göz ve kaş işaretleriyle maksadımı anlatarak ondan Kenan Bey'e cevap verme izni istedim. Babam başıyla bana muvafakat cevabı verdi. Ben Kenan Bey'in tekliflerine yüksek sesle, metanetle ve Kenan Bey'in natika perdazlığından çok aşağı olmayarak cevap vermeye başladım. Ben

de kurnazlık yapıyordum. İttihadi, islam kardeşliğini, Türk-Islam kardeşliğini tebci ve sena ettim. Sanki karşımda oturan paşaların, Kenan Bey'in ve hatta büyükleri olan Mustafa Kemal Paşa'nın ittihatçıların ne olduklarını, ne yapmak istediklerini bilmiyormuş gibi davranarak ittihatçılara çok şiddetli ve acı hücumlar yaptım. Hele mecburi iskanla yaptırılan muhaceretlerin bir Kürt katliamı olduğunu ısrarla söyledim. Binaen aleyh, eğer bu ittihatçı zümre biz Diyarbekirlilerle birleşmek istiyorlarsa, bu şimdi arz ettiğim hücumların daha şiddetlisi dinlemeye ve tahammül etmeğe hazırlansınlar diyerek sözlerime son verdim.

İttihatçı zümre perişan ve meyus bir vaziyette salonu terk ettiler. Kenan Bey kısaca ittihadın lüzum ve faydasından bahisle bir-iki söz söyledikten sonra celseyi hitam ettiğini söyledi. Paşalar böylece ümit ettikleri neticeyi almadan belediyeyi pis pis terk edip gittiler. Bu celse bizim galebimizle (başarı) neticelendi. Fakat Mustafa Kemal'in bizden kolaylıkla vazgeçmeyeceğini anladık.

Diyarbakir'de bu hadislerin cereyan ettiği günlerden bir müddet evvel, Mustafa Kemal Erzurum konferansını akd etmiş, hile ve yalanlarıyla Erzurum ve Bitlis'in içini, dışını kendine taraf çekmişti. Şimdilik en büyük endişe Diyarbakir idi.

Mustafa Kemal'in paşaları belediye içtimasında Kürdistan Cemiyetini sarsamadılar. Fakat faaliyetlerinden de geri kalmadılar. Hamdi Efendi Hoca ve Kasım Bey'le beraber yaptıkları bir hususi temastan sonra bizi kandıramayacaklarına tamamen kani olunca, taktiklerini değiştirdiler. Bizim ailemiz dahilinde, hem de Diyarbakir dahilinde ve haricinde, gerek kişiler nezdinde, gerekse aşiret reisleri nezdinde ciddi faaliyetler ve mühim teşebbüslere başladılar.

Cemil Paşazade Mustafa Bey'in etrafına mufti, nakip, şeyh, muallimler topladılar. Bunlara Mustafa Bey'in yaşındaki hurafepereşt eşraf denilenler de ilave oldular. Camilerde hocalar Mustafa Kemal'i din hamisi diye tavsif ediyorlardı ve Mustafa Kemal'in muvafakkiyetine dualar ediyorlardı. Hamdi Efendiyi yaraladılar. Birkaç gün sonra Hamdi Efendi Hocayı Kürdistan Cemiyetini istifaya icbar ettiler. Benim ile şal ve şapikle dolaşan arkadaşlar bir daha

görünmez oldu. Gazetemiz neşr edilmez oldu. Mürettepler işlerini terk edip kaçmışlardı. Mustafa Kemal'in paşaları tehditle, hile ve düzenle, rüşvetle etraf ve kazalardaki itibarlı kişi ve aşiret reislerini kendilerine bend etmeye muvaffak olmuşlardı. Etrafa çektikleri pek çirkin telgraflarıyla bize hücum ediyorlardı. Cemiyetin baka'ı (yaşamı) askere olarak tehlikede idi. Hamdi Hoca'dan hariç, diğer bütün idare heyeti son bir içtima yaptı. Uzun müzakerelerden sonra ekseriyetin rey'i ile şu karar verildi. Ekrem, cemiyetten istifa etmeli ve Diyarbekir'i terk etmeli. Mutebaki idare heyeti Kenan Bey'le müzakere edip maslahane hal bulmalı.

Görüldüğü gibi bu akibet pek acı elim ve feci idi. Fakat ne yapmalı? Cahil Kürt milleti kendi eliyle kendi hükmi idamını imzalıyordu!

Ben ertesi gün Diyarbekiri terk ettim. ayrılırken, babam çantama banknotlar, belimdeki kemere de altınlar doldurmuştu. Halep teriki ile İstanbul'a gidecektim. imkan varsa, buralardan tekrar Belçika'ya dönüp mühendislik tahsilime devam edecektim.

Musallah (silahlı) on hizmetçi ile Viranşehir tarihiyle Urfa'ya geldim. Urfa İngilizlerin işgali altındaydı. adamlarım Diyarbekir'e avdet ettiler. Ben Halebe vardım. Halep'te Kürt ve İngilizlerden mürekkep bir heyete rast geldim. Kürt'ler, Bedirhani Celadet ve Kamuran Bey'lerdi. İngiliz heyetinin reisi de Major Noel idi. Major Noel Osmanlı hükümetinin müsaadesi ile bundan iki ay evvel Diyarbekir'e gelmiş ve belediyenin misafiri olmuştu. Ben bu İngiliz Bey'i müaddit defalar Diyarbekir'de görmüştüm ve sayfiyelerimizin birinde Major Noel ve maiyetine bir ziyafet vermiştim. Celadet Bey, Kamuran Bey, Major (binbaşı) Noel, Sultan Vahdettin'in fermanını hamil idiler. Güya heyet Kürdistan'da Kürt ve Ermeni'lerin nüfus miktarını taharri ve tespit edeceklerdi. Major Noel benim kendilerine iltihakımı çok ısrarla istiyordu. Ben yirmi dört saatlik bir mühlet istedim. Halep'te bazı arkadaşlarım vardı. Onlarla müsavere edecektim. Ben, tahsilimi ikmal için Belçika'ya gitmeyi çok istiyordum. Arkadaşlarla görüştükten sonra milli hizmeti şahsi menfaata tercih ettim. İki gün sonra mezkur heyetlerle Haleb'i terk ederek yola çıktık. İki geceyi Suruc civarında Berazî aşireti

ağalarının çadırlarında geçirdik. Çok hüsnü kabul gördük. Antep'te misafir olduğumuz kürt yine bize izaz ve ikram etti. üç gün sonra antep yaylalarına teveccüh ettik. Bu yaylalarda Sine, Milli ve Atmalı aşiretleri çadırlarında bir hafta kaldık. Şerefimize at yarışları, nişancılık, koşma, atlama müsabakaları tertip ettiler. Davul, zurna refaketinde govendler bir hafta devam etti.

Veda sabahı bizi muazzam bir suretle teşyi ettiler. Ağalar muntahap atlılarla aşiret hudutlarını geçinceye kadar bize refakat ettiler. Her fırsatta Major Noel resimler alıyordu. Antep'ten bize refaket eden rahberimiz bu civarı çok iyi bilen, cesur, yakışıklı, terbiyeli bir gençti. Antep'ten itibaren bizi en münasip yollardan geçiriyordu. En münasip köylerde, en mühim ağaların konaklarında misafir ettiriyordu. Sine, Milli ve Atmalı yaylalarını terk ettiğimiz beşinci günü Malatya'ya vardık. Her köyde izaz ve ikram edildik. Bu seyahetin Major Noel üzerinde impresyon (etki) bırakmış olduğu zahiren anlaşılıyordu. Major Noel hiç bir fırsatı kaçırmıyor, her şeyi fotoğraf makinesiyle tespit ediyordu.

1919 senesinin Eylül ayı nihayetinde Malatya'ya vardığımızda Celadet ve Kamuran Bey'lerin amcası Halil Bey'i Malatya mutasarrıfı olarak bulduk. Bu beyler mutasarrıf olan amcalarına misafir oldular. Major Noel ve ben belediye reisi Arpacı Mehmet Efendi'ye misafir olduk. Belediye reisi çok hareketli bir Kürtçü idi. Misafirperver, mukerrim bir zattı. Major Noel'e, bana nasıl ikram edeceğini şaşırmıştı.

Ertesi günden itibaren, her sabah Major Noel ile Celadet Bey'le hükümet konağına gidiyorlardı. Kürt ve Ermeni nüfusunu tetkik ve kayd ediyorlardı. Biz de belediye reisinin delaletiyle Kürtçü arkadaşlarımızla görüşüyor, dertleşiyor, taraftarlarımızı çoğaltmaya çalışıyorduk.

Malatya'nın cenubi garbisindeki vaki dağlarında sakin, Kürdistan'ın en büyük aşiretlerinden biri olan Rişwan aşireti reisi Hacı Bedir Ağa bu sıralarda Malatya'da idi. Belediye reisi Arpacı Mehmet Efendi'nin her akrabası ve hem de dert ortağı idi.

Mutasarrıf Bedirhani Halil Bey, Malatya eşraflarından belediye reisi arpacı Mehmet Efendi ve Rişwan aşiret reisi Hacı Bedir Ağa ve bizlerin Malatya'da içtimamız, Malatya'yı bir Kürtçülük yuvası haline gelmişti.

Biz Diyarbekir'de Kürdistan Cemiyet tesisinden sonra Maden, Elaziz ve Malatya ile muhabere suretiyle birçok Kürtçü arkadaş tanıdık. Bir sene evvel giyaben tanıdığım arkadaşlarla şimdi yüzyüze geliyor, sevinçle kucaklaşıyorduk. Geceleri içtima ediyor, saatlerce dertleşiyor, münakaşalar yapıyorduk.

Nihayet, Malatya'ya gittiğimizin dördüncü gecesi sabaha doğru, şafaktan evvel sokak kapısı çalındı. Benim adam avluya nazirdi. Kapı sesine uyandım. Açık pencereden başımı uzatıp "kimsin" diye sordum. Yavaş bir ses "çabuk gel" dedi. Sessizce merdivenleri indim. Kapıya koştum. "Kimsin, ne istiyorsun" diye sordum. Yavaş sesiyle "benim" dedi. Sesi tanıdım. Dört günden beri her gün ziyaretimize gelen telgrafçı arkadaşımız idi. Kapıyı derhal açtım. Kapıyı örttükten sonra bir kenara çekildik. Telgrafçı arkadaş anlattı. Elaziz'den gecenin geç vaktinde gelen telgrafından anladık ki bizi basmak için Mustafa Kemal'in emri ile Elaziz'den bir alay piyade, bir tabur topçu, bir bölük süvari, bir bölük mitralyoz, cebri yürüyüşle üzerime sevk edilmiş. Güneşten evvel Malatya'ya varıp bizi derdest etmeye çalışacaklar. Bu sebeple şehri hemen terk etmemiz lazım geliyordu. Telgrafçı arkadaş bu haberi verdikten sonra geri döndü. Ben yukarı çıktım. Major Noel'in odasına koştum. Major'u uyandırdım. İkimiz derhal aşığıya indik. Aşağıya uyuyan arkadaşlarımızı uyandırdık. Ben tabancam belimde, tüfeğim elimde, karanlıkta Halil Bey'in odasına koştum. Oradaki arkadaşları uyandırdım. Hemen avdet ettim. Ben gelinceye kadar eşyalarımız yüklenmiş, atlarımız hazırlanmıştı. Kamuran ve Celadet Bey'ler de gecikmeden geldiler. Onların da atları hazırды. Harem dairesinden gelen Muhammed Efendiye veda ettik. Beraberimizde Remo isminde, Rişwan aşiretlerinden veda ettik. beraberimizde Remo isminde, Rişwan aşiretinden silahlı çevik görünüşlü rehberimizin delaletiyle şehri terk ettik.

Güneş daha doğmamıştı. Ortalık daha aydınlanmamıştı. Biz süvariler önde, mekarelerimiz arkada yürüyorduk. Şehirden üç, dört kilometre uzaklaştıktan sonra, karşımızda yüksek Riswan dağları görünmeye başladılar. Yolumuzun sol tarafı dik kayalık uçurumluydu. Sağımız taş duvar ve dikenli bendlerdi. Güneş doğdu. Biz cenub garbimizde vazihen görünen dağlara doğru ve süratle yol alıyorduk. Güneş daha çok yükselmemişti. arkadan mekarecilerimiz seslendiler. Türk süvarileri bize yaklaşıyorlarmış. Biz süvariler hemen geri döndük. Mekarelerimizi ileri sürdük. Hakikaten yüz elli kadar süvari dörtyüz metre kadar mesafeden bizi takip ediyorlardı.

Biz arkadaşlar arasında yalnız yedimiz tüfekli idik. Major Noel ve Celadet Bey'in de ellerinde tabancaları vardı. Kamuran Bey silahsızdı. Fakat bizi uzaktan gören daha çok zan ederdi. Mekarelerimiz, yayan adamlarımız, atlarımızla epey kalabalık teşkil ediyorduk.

Mekarelerimiz ileride, biz silahlarla geride pasdarlık (ardçı) yapmak suretiyle dağ yoluna varmaya gayret ediyorduk. Mevkiimiz Türk'lerin atlı hücumuna müsait değildi. Herne şekilde olursa olsun, Türk'ler taarruz ederlerse etrafımızda çok muvafik müdafa mevzileri vardı.

Ben size her suretle temin ederim ki hiç bir korku, hiç bir telaş hissetmiyordum. Yalnız bir öfke ve kırgınlık içinde idim. Arkadaşlarımın hiç birinde telaş ve korku eseri yoktu. Major Noel yalın kolt tabancası elinde benden yarım metre daha uzun boyu ile aramızda dimdik yürüyordu. O da bizim gibi soğukkanlı idi.

Arkamızdan bizi takip eden Türk süvarileri bir müddetsonra sağa çekilip bağların içine girdiler. Rehberimiz Remo bizi başka bir patikadan, müdafaamıza daha çok müsait bir yere götürdü. Biz bu suretle dağ geçitine yaklaştık. Yolumuza devam ediyorduk. Türkleri gözden kaçırmıyorduk. Müsademe edip vakit kaybetmek işimize hiç yaramıyacaktı. Çünkü bu süvariler Türk'lerin peşdarları (öncü) idiler. Elaziz'den gelen mühim kuvvet bizimle temas etmeden biz dağ geçitini tutmalıydık. Bu mülâhazalarla Türk'ler bize ateş açamayacak,

biz süratle yol alacaktık. Bu vaziyette iki taraf da yoluna devam ederken, Türk'ler bağların geniş bir mevkiinde birden bire atlarından indiler. Maksatları ne idi, bilinmiyordu. Biz bu sırada taşlı bir oldan başağı iniyorduk. Bu yol bizi Türk'lere yaklaştıyordu. Başka bir yol da yoktu. Yolumuzun bu kısmı fundalık ve müdafaaya çok salih (elverişli) idi. Karşı yamaca çıkıncaya kadar Türk'leri göremiyorduk. Nihayet Türk'leri gördük. Ateş açmak suretiyle yere yat vaziyetinde idiler. Biz fundalıklardan, kayalardan istifade ederek süratle ilerliyorduk. Fakat yolumuz bizi mütemadiyen Türk'lere yaklaştıyordu. Yolun bir dönemeç noktasında, bir fundalı mahalde iki neferle beraber mevzi almış acemi bir bölük kumandanı gördük. Çok mahirane bir suretle bu  Türk' sardık. Bunlar ateş etmeden teslim oldular. Bölük kumandanı pek gençti. Korkudan sapsarı olmuştu. Ayağa kalkmak istedi. Sallandı, durdu. Ben ile Major Noel ilerledik. Major Noel Fransızca olarak "korkma, sana bir Şey yapmayacağız" dedi. Ben tercüme ettim.  Türk nefer de fundalağın içinde sapsarı oturmuş bizi bekliyorlardı. Major Noel ve ben bunlara doğru ilerlediğimiz vakit, iki silahlı arkadaşımız da arka taraftan Türk neferlerine yaklaşmışlardı. Zaten bu  Türk'ün mudafaaya ne halleri vardı ne de niyetleri. Silahlarını aldıktan sonra mlazime anlattık. "Bize karşı mevzi olan askerlerine emir ver, ata binsinler, Malatya yolunu tutsunlar. Bizden kafi derecede uzaklaştıktan sonra biz seni ve askerlerini serbest bırakacağız". Mlazim efendi teklifimizi memnuniyetle kabul etti. Svarilerini uzaklaştırdı. Biz kendisini ve askerlerini serbest bıraktık. Yolumuza devam ettik. Dar bir geçiti tırmanmaya başladık. Riswan aşireti dahilinde idik. Biz atlılar bunlardık: Major Noel ve iki İngiliz arkadaşı, Celadet ve Kamuran Bey'ler, ben ve Abdulrahim Efendi (Hakkari'li meşhur Őairimiz, İstanbul'dan Major Noel ile beraber gelmişti. Majora Kurmanci dersi veriyordu). Yayan arkadaşlarımız da şunlardı: Celadet Bey'lerin İstanbul'dan beraber getirdikleri hizmetçileri, benim hizmetçilerim, Major Noel'in  Kürt muhafızı ( de Süleymaniye Krtlerinden idiler. Cesaretleriyle, silahşrlkleriyle Şöhret kazanmış kimselerdi) ve Süleymaniye civarından beş Kürt genci. O halde yedi atlı, on yayadan ibarettik. Cem'an onyediy kişi.  İngiliz, ndrd Kürt.

Malatya'dan hareketimizden on saat sonra yorgun, argın, hasseten çok aç olarak Hacı Bedri Ağa'nın yaylasına vardık. Müstacilen (çok çabuk) karnımızı doyurdular. Yemeklerimiz şunlardı: Bembeyaz, incecik saç ekmeği, çok nefis koyun yoğurdu, yoğurt kadar beyaz bal, taze peynir, soğuk ayran.

Biz buraya vardığımızda şu zevatı çadırda bulduk: Mutasarrif Halil bey, Elaziz valisi Galip Bey (Sultan Vahdettin'in adamı, Mustafa Kemal'in muhalifi idi. Elaziz'den kaçmış Malatya'ya iltica etmişti). Arpacızade Mehmet Efendi ve Hacı Bedir Ağa. Bu zevat daha kısa daha emin bir yoldan buraya gelmişti.

Biz bu yaylada pek heyecanlı sekiz gün geçirdik. İlk günler işimiz sıkıntılı geçiyordu. Mustafa Kemal'in bize yaptığı harekete mukabele etmekte hepimiz ihtiyatlı idik. Halil Bey, Arpacı Mehmet Efendi, Hacı Bedir Ağa'nın müttefiklerinden üç ağa daha, Dersimli binbaşı Süleyman Bey, biz ve bizimle olan Major Noel.

Bu ağaların takriben altı bin Osmanlı mavzeri ile mücehhez kuvvetleri vardı. Dersim'in binbaşı Süleyman Bey vasıtasıyla Dersimlilerle (Şeyh Rıza ile) ittifak etmişlerdi. İlk gün ağaların cümlesi çok hareketli ve çok samimi görünüyorlardı. Yavaş yavaş gevşediler. Nihayet sekizinci günü sarahaten bu işten vaz geçtiler.

Major Noel'in tavsiyesi ile biz gece yarısı kimseye "allahısmarladık" demeden gizlice eşyalarımız yükledik ve kaçtık. Urfa'ya doğru yol alarak yolumuza devam ettik. Sabahleyin güneş yükseldikten sonra Fırat nehrinin kıyısına vardık. Eskiden bir Kürtçü olarak bildiğimiz nahiye müdürüne misafir olduk. Nahiye müdürü Mustafa Kemal'in imzasını havi bir telgrafı bize gösterdi. Mustafa Kemal her tarafa telgraflarla tamim göndermişti. Asker, sivil, bütün memurlara bizim tevkifimizi emrediyordu. Müdür bize mükellef bir ziyafet verdi. Karşı sahile geçmek için kayıklar hazırlattı. Yemekten sonra yola çıktık. Atlarımız, eşyalarımız ve adamlarımız kayıklarla karşı sahile geçtiler. Major Noel ve ben yüzerek karşı sahile geçtik. Urfa'da bir gece yattıktan sonra Haleb'e vardık. Birkaç günümüzü Haleb'te geçirdik. Sonra trenle Mersin'e gittik. Mersin'den vaporela İstanbul'a vardık.

Birkaç gün istirahatten sonra Babiali caddesindeki Jin gazetesi idaresine gittim. Gazetenin müdürü ve muharriri olan çok kıymetli iki arkadaşımı orada hazır bulduk. Bitlis'li şehit mağfur Kemal Fevzi Bey, Vanlı Memduh Selim Bey. Bu arkadaşlarla Kürdistan Cemiyetinin ziyafetine gittim. Cemiyetin reisi şehit mağfur Seyit Abdulkadir Efendi'nin teklifi ile Cemiyet heyetine aza kabul edildim.

Haftada iki defa muntazaman cemiyetn içtimalarına devam ediyordum. Ben bu siyasi ve resmi olan Kürdistan Cemiyetinde bütün cehdimle çalışıyordum. Bu cemiyetten başka, gayri resmi, benim yaşımdaki İstanbul'da bulunan Kürt gençlerinin merkezi Jin idaresinin müdavimi idim. Vakitlerimizin çoğunu burada geçirdik. Bu gayri resmi Kürt kulübünün müdürleri çok dirayetli, çok çok kıymetli iki gençti. Bunlar: Kemal Fevzi ve Memduh Selim. Buraya pek çok münevver gençler devam ediyorlardı. ekseriyeten tahsili aliye ikmal etmiş gençlerdi. Bunlar, Hamze, Necmeddin, Salih, Aziz, emin, Mihri, Fahri, Ziya, Abdulkadir, Nuri, Şükrü.. Beylerdi. Bu son zamanlarda Jin kulübü Kürdistan Teali'nin erkaniharbiye bürosu vazifesini görüyordu. bu genç ihtilalcı erkani harpler vaziyeti vazihen görüyorlardı.

Wilson'un emrini infaza mecbur olan Avrupalılar müstakil bir Kürdistan teşkiline taraflar idiler. İstanbul'daki Sultan Vahdettin hükümeti de Avrupalılara itaate mecburdu. Kürdistan hükümetinin teşkiline bütün azmiyle mani olan yalnız Mustafa Kemal kuvvetydi. Binaenaleyh biz de bütün kuvvetimizle Mustafa Kemal'e karşı çalışıyorduk. Bütün bu genç arkadaşlar içinde Mustafa Kamal'in mazisine vakıf olan bendim. Ben de Mustafa Kemal'in rezilane, sefihane hayatını teşhir etmekte kusur bırakmıyordum. Mustafa Kemal 1917'de Diyarbakir'de ordu kumandanı iken iskani muhacirin kanuni ismini verdiği kürt katliamını nasıl emr ve tatbik ettiğini her fırsatta yazıyor, İstanbul'un Munsif gazetesinde ve gazete muhabirlerine mufassal malumat takdim ediyordum.

O vakitler İstanbul'daki İngiliz hot (yüksek) komiserliğin göz yummasından cesaretlenen bazı Mustafa Kemalci Türk gazeteleri Mustafa Kemal'in müdafiliğini yapıyorlardı. Bu müdafi yazarların

başında hasseten Yunus Nadi Bey geliyordu. Yunus Nadi İstanbul gazetecilerden idi. Yeni Gün gazetesinin sahibi ve muharriri id. 1919-1920 senelerinde ben ile Yunus Nadi uzun müddet karşı karşıya topçu düellosu yapmıştık. Benim fikirlerimi en fazla neşreden Jin, Tercüman, Hakiki, Fransızca Bosfor gazeteleriydi. Bazen Mustafa Kemal'e muhalif diğer İstanbul gazeteleri de birşeyler naki ederlerdi. Yunus Nadi benim Mustafa Kemal'e yaptığım makul, meşru fikirlere cevap veremeyince, edepsizlik yapar, çirkin yazılarıyla Mustafa Kemal'in müdafalığını yapardı.

Benim Kürdistan Teali Cemiyetinde, gençlerin Jin kulübündeki meşguliyetimden başka, bir üçüncü meşguliyetim vardı: İstanbul Üniversitesi Kürt talepleri Hêvi'yi ihya etmişlerdi. Beni ısrarla kendilerine fahri reis yaptılar. Fırsat buldukça çok zevkle, çok fahrla bu gençlerle hasbihal etmeye giderdim. Benden dört, beş yaş daha genç olan bu arkadaşlarla faydalı olmaya gayret ederdim. Yalnız siyasetle meşgul olmadık, gençlerle yaptığım içtimalarda Kürt lisanı, edebiyatı, Kürt folkloru bizi daha ziyade meşgul ederdi.

Çok geçmeden Vilson prensiplerini ilan etti. Büyük küçük, bütün milletlerin hür ve müstakil olmalarını, ebedi sulh ve sükunun takririni istiyordu. Ben ve genç arkadaşlarım Paris'te bulunan Süleymaniyeli Şeref Paşa'nın Kürt mürehhası olarak tayininde ve Ermeni'lerle dostluk tesis ederek onların mümessili Boğos Nubar Paşa ile itifakın meydana gelmesi için pek çok cehd ve gayret ettik. Kürdistan Cemiyetinin resmi vekili olarak Diyarbakirli Fahri Bey'i Paris'e göndermek suretiyle de çalışmamızın semeresini gördük. Sevr Muahedesi Kürdistan'ın istiklal hakkını tastik ettik. Kürdistan Cemiyeti, cemiyet binasına Kürt'ün güneşli ve üç renkli (kırmızı, beyaz, yeşil) bayrağını keşide etti.

Bizim şu şuurlu günlerimiz uzun sürmedi. Mustafa Kemal'in tehdidi, icbarı ve melanetiyle Kürdistan'ın her tarafından -Erzurum'dan Maraş'a kadar- Paris sulh konferansına, şerarehanelere, maruf gazetelere telgraflar yağdırıldı: "Kürt, Türk kardeşirler. Bu milli mücadele Kürt-Türk ortak mücadelesidir. Kürt'ler her türlü haklarını alacaklardır". Bu telgraflar cidden bizi

General Şerif Paşa, 1920'de Sevr Konferansında Kürt'lerin delegesi idi.

müteessir ediyor ve asabımıza çok sui tesir ediyordu. Bunun üzerine cemiyet bazı gençleri Kürdistan'a göndermeye karar verdi. Bu gençler Kürdistan'da nesihatlar, konferanslar verecek, efkari umumiyeyi tenvir edecekler. Cahil Kürtlere doğru yolu göstereceklerdi.

Cemiyet ilk olarak beni bu vazife ile Kürdistan'a gönderdi. Fakat Kürdistan hudutlarından girmek kolay bir iş değildi. Kara ve deniz yoları hep Mustafa kemal'in elinde idi. Birçok zahmet ve tehlikeyi göze alarak ve iki hudut geçilerek Kürdistana gidilebilirdi. Bu hudutlar Suriye ve Irak hudutlarıydı.

Antalya vilayetini İtalyanlar işgal etmişlerdi. Konya'ya kadar olan yollar İtalyanların kontrolü altında idi. Ben bir İtalyan vapuru ile Antalya müteveccihen 1920 Ağustosunda İstanbulu terk ettim. Dört günde Antalya'ya vardık. Benim, yahut bedbaht milletimin sui talihinden olacak, bu dört gün içinde İtalyan'lar Mustafa Kemal'le uyuşarak Antalya'yı ona teslim etmişler. Hiç umut edilmez bir şekilde tuzağa düştüm. Palalı, bıçaklı, baldırıçıplak efelerin eline düştüm. Bu insan kanına susamış efelerin elinden kurtulmak kimseye kolay kolay nasip olmaz. Ben bir hüsnü talih eseri (tafsilatına girişsem, sahifelerce yazı yazmak lazım olacak. Bunun için tafsilat vermeyeceğim). İki gün sonra İstanbul'a geri döndüm. Böylece canilerin elinden yakayı sıyırdım.

Kışın iki ayını İstanbul'da geçirmeye mecbur oldum. Tabii eskisi gibi haftada iki defa İstanbul'a iniyordum. Jin idarehanesinde genç arkadaşları, Cemiyet idarehanesinde yaşlı arkadaşları görüyordum. 1921 Şubatı ortasında başka bir pasaport tedarik ederek Irak yolunu tecrübeye mecbur kaldım. İstanbul, Pire, İskenderiye, Kahire (burada yirmi iki gün kaldım. Çünkü vaporda boş yer bulunmuyordu). Port Said, Aden, Karaçi, Basra, Bağdat ve Musula elli günde vardım. Musul'dan Diyarbekir'deki köylerimize onyedinci gün yayan yürüyerek vardım. Kadri, Mikdad, Memdun geldiler. Üç, dört gün bizim köylerde dolaştık. Kürdistan'ın ve hasseten Diyarbekir'in vaziyeti hiç umduğumuz gibi değildi. Herşey altüst olmuştu. Mustafa kemal ve etrafındakiler zeki, kurnaz ve cesur

insanlardı. Cahil Kürt'ü, her şeyini dini için fedaya hazır Kürt'ü kolaylıkla aldatmasını biliyorlardı. Mustafa Kemal 1917-1918 kışında Diyarbakir'de ikinci ordu kumandanı Nihat Paşa'yı hakimi mutlak olarak yine Diyarbakir'e göndermişti. Her cuma günü Camii Kebire cuma namazına geliş merasimi, Sultan Hamdi, cuma selamlıklarından daha debdebeliydi. Bando, müzika, borazanlar, süvariler, süslü yaverler.....

Bizim samimi, hakiki, idealist Kürtçü arkadaşlarımız müstesna, mütebaki Diyarbakir'lileri davadan bigane etmişlerdi. Diyarbakirli'lerin yüzde doksanı lal ve ebkem (dilsiz) bu paşanın etrafında toplanmışlardı. Çok yumuşaklık gösteren, dokunaklı konuşan bu kurnaz paşa, islamiyeti, halifeyi, Türk'leri ve aynı zamanda Kürt'lerin kurtarıcısı olarak görünmeye çalışıyordu.

Mustafa Kemal hükme geçtiği zaman Kürdistan'da ve Anadolu vilayetlerinde müdafaayi milliye cemiyetlerini tesis etmişti. Diyarbakir Müdafaayi Milliye Cemiyetinin reisi, seksen yaşındaki kurusofu amcam Cemil Paşazade Mustafa Bey'di. Diyarbakir'in yüzde doksanı etrafında toplanmışlardı. O da Mustafa Kemal'in hakiki Mehdi olduğuna iman etmişti. Etrafındakilere de bu fikri telkin ediyordu ve "Mustafa Kemal'in emrine itaat cenneti kazanmaktır" diyordu.

Türkler benim Diyarbakir etrafında olduğumu çok geçmeden haber aldılar. Bir gece evimizi, mahallemizi mühim kuvvetlerle sarmışlar, damlara bile polis, asker çıkarmışlardı. Çünkü ben bir defa için bile sur dahiline girmemişim.

Ben beş aydan fazla musallah adımlarımla ve liyakatli bazı Kürtçü arkadaşlarımla aşiret aralarında, Dêranşehir, Savur, Farkin, Hazro gibi kazalarda ve civarlarında dolaşıyordum. Benim telkinatım, vaizlerim, propagandam, milletin bir kulağından giriyor, diğer kulağından çıkıyordu. Dimaglarına tesir etmiyordu. Çünkü Nihat Paşa para ile kazandığı müftüler, şeyhler, muallalar milleti iyiden iyiye zehirlemişti.

Benim arkadaşlarımın beş aylık yorucu ve tehlikeli gayretleri hiçbir semere vermemişti. Nihayet Diyarbekir bahçelerinde, babamın da hazır olduğu bir içtimada kışı beklemeden İstanbul'a avdetim kararlaştırıldı. Birkaç gün sonra Kadri Bey ve onbeş musallah atlı ile evvelce kararlaştırılan bir mahalde birleştik. Babam bana iki, üç sene kifayet edecek kadar çokça para göndermişti. Kadri Bey beni Şûrkişan aşiretine kadar götürdü. Bu bir dost aşiret idi. Kadri Bey atlılarıyla geri döndü. Bana ayrılan aşiretin onbeş musallah yayanı ile iki günde Dicle sahiline, Çêlike Eliyê Remo'ya vardım. Bu yayanlar geri döndüler. Hevêkan aşiretinin en büyük ağası olan Abdulkerim bu köyde ikamet ediyordu. Babama verdiği vaad mucibince bana rehberler, muhafızlar verecek, Musul'a gönderecekti. Babamın hapisten, idamdan kurtardığı bu adam bana hiyanet etti. Namusunu sattı. Beni Türklere teslim etti.

Nihat Paşa'nın emri ile bir yüzbaşı, Midyattan gönderilen mühim miktardaki asker Cêlikê Eliye Remo'ya gelip beni teslim aldı. Ertesi gün beni zincirbend olarak bir katıra bindirdiler. Askerler etrafımı sardı. Ayrıca da Abdulkerim üçyüz musallah aşiret efradıyla, beni muhafazası altına tutarak ve bizzat beş atlı ile Diyarbekir'e kadar bana refaket etti.

Ben Çêlikê Eliyê Remo köyü, Midyat, Mardin, Diyarbekir (burada bir yeraltı zindanında onyediyedi gün beni haps ettiler), Maden, Elaziz, Malatya, Sivas, Kayseri, Kabirşehir tarikiyle, beygir sırtında zincirbend, kışta, karda, kırkbeş günde Ankara'ya vardım.

Demin dediğim gibi, hikayeyi uzatmayacağım. 1922 kışını, 1500 kadar siyasi muhkumu barındıran bir taş bina içinde geçirdim.

Mahkemem Ankara İstiklal Mahkemesinde yapılıyordu. Mahkeme dört aydan fazla sürdü. Diyarbekir'den gönderilen tavsiyeler, dilekçeler, Mustafa Kemal'in beni sağ salim, serbest bırakmaya icbar etti. Mahkemede beraetime, fakat meselenin hüsnü hitamına kadar Ankara'da ikametine karar verildi.

Üç ay kadar Ankara'da menfi kaldım. Cephelede Mustafa Kemal'in karargahında tanıdığım kumandanlar, zabitler her gün

bana sorarlardı: "Çankaya'ya gittin mi? Gazi'yi ziyaret ettin mi?". Ben üç ay devam eden bu ısrarlara ehemmiyet vermedim. Tenezzül edip Gazi'lerini ziyaret etmedim. Nihayet benim sert kafalılığım Gazi Paşa'nın kuvvet ve kudretine galebe etti. Diyarbakir'e gitmem için emir verdi. Ermeni yetimhanelerini teftişe memur olan bir Amerikan müfettişinin refaketinde, lüks otomobiline binerek 1922 yaz bidayetinde salimen Diyarbakir'e vardım.

1922-1925 seneleri arasındaki üç senemi vaktimin çoğunu köylerde, babamın işlerine nezaretle geçirdim. Buğday tohumunun ıslahı, cins kısraklardan cins taylar yetiştirmeye çok mesai sarf ettim. Cins koçlar tedarik ederek çok iyi cins koyunların meydana gelmesini temin ettim. Şehire indiğim vakit arkadaşlarımla ictima eder, görüşür, dertleşir, yararlı olmaya gayret ederdim. Anneme olan hasretimi giderdikten sonra derhal köye kaçırdım. Üçyüz ağaçlı meyva bahçesi, bin kütüklü bağ yetiştirdiğim gibi, köşkünün karşısındaki yamaçta da altı bin ocak meşe yetiştirdim. Emsali bulunmaz tenburvanım vardı. kış geceleri için de çirobêjim (masalcı) vardı.

Babanın sekiz köyüne nezaret ediyordum. Onbeş kadar çok süslü hizmetçilerim vardı. Bunlar şal ve şapıklı, kollu, şarlı, hançerli, tabancalı, güzel kısraklı ve tüfekli idiler. Köylülerim de müsallah (silahlı) idiler. İktidarı olan herkesin yeni, temiz, bol çephaneli bir tüfeği vardı. Vakit bulursam ava giderdim. Cins, talimli av köpeklerim, çok meşhur tazıları vardı. Kışın tavşan avına atlı giderken diğer mevsimlerde geyik, bıldırcın, ördek, yabancı güvercin avlarına yayan giderdim. Ben yayan avlanmayı çok severdim. İngiliz, Fransız, Belçika av çiftelerinin alasına malik idim.

1923 senesinde akd edilen Lozan Muahedesinde İngiliz emperyalist devleti bütün dünya devletlerine meydan okuyarak Sevr muahedenamesiyle temin edilen Kürt hak ve istiklalini ayakları altında çiğnedi. İngiliz devleti Kürt'ü esir pazarlarında köle gibi Mustafa Kemal ve Bağdat Kralı Faysal'a sattı.

Bu feci, elim akibet Erzurum Kürt liderlerini uykudan uyandırmıştı. 1919'da Mustafa Kemal'in kandırmacalarını anlamaya

ahmaklar hamakatlarına nadim olmuştı. Fakat ne fayda! "ba'de harab El-Basra" (Arapçada bir şeyin düzeltilmesinde çok geç kalındığı zaman böyle söylenir, yani Basra'nın harabından sonra!).

Cibran'lı Halit Bey, Bitlis'li Yusuf Ziya Bey ve arkadaşları Lozan muahedесinden sonra Erzurum'da Azadi ismiyle bir gizli siyasi Kürt cemiyetini teşkil etmişlerdi. 1924 senesinin yazında biz Diyarbakir'deki Kürtçüler de bu cemiyetin bir şubесini teşkil ettik. Yekdiğerlerimizle çok sıkı temas ediyorduk. Çok hayalperest, çok taşkın olan Yusuf Ziya Bey, arkadaşlara tahaküm ediyordu. Ankara'da Türk'lere nasıl itimat etmişti bilmem. Mustafa Kemal'in uzun müddet başvekili olan Fethi Bey'le gizlice ittifak etmişti. Kürt'ler Kürdistan'da, Türkler de Ankara'da ihtilal çıkaracaklardı!

Azadi teşkilatı reisi Halit Bey de herhalde bu adamın oyununa geldi. Yusuf Ziya Bey'le vakitsiz, parasız, silahsız, cephanesiz, arkadaşsız, hazırlıksız, derbeder, perişan oldukları halde 1925 Kürt ihtilaline sebep oldular.

Azadi'nin en muhim şubesi herhalde Diyarbakir'di. Erzurum'da muazzam bir ihtilal hazırlayan liderlerimiz maalesef bizi hiç bir şeyden haberdar etmediler. Bize hiçbir hatti hareket göstermediler. Bizden hiçbir hizmet, hiçbir muavenet istemediler.

Ben Şubat bidayetinde hastalanmış, köyden şehire gelmiştim. 13 Şubat 1925 sabahı Piran'da ilk silah patladığı gün, evimizin etrafını polisler, askerler sardı. beni bitap, hasta yakapaça alıp götürdüler. Münferit bir odaya tıktılar. Bir şeyden haberim yoktu. Neye uğradığımı bilmiyordum. Beni tevkiften sonra Ömer ve Cevdet amcamı, Kadri, Muhittin, Memduh, Ahmet amcazadelerimi de kabz etmişlerdi. Benim tevkifatımdan yirmi dört saat sonra Diyarbakir muharebesi başladı. Top gürültüleri bana meselenin ne olduğunu anlattı.

Merhum ve mağfur büyük liderimiz Şelh Said Efendi ve yüzelli kadar maiyeti Muş civarından Diyarbakir'e getirildikten sonra Ankara'dan istiklal Mahkemesi Diyarbakir'e geldi. Birbuçuk ay kadar sonra büyük liderimizle beraber mahkeme edildik.

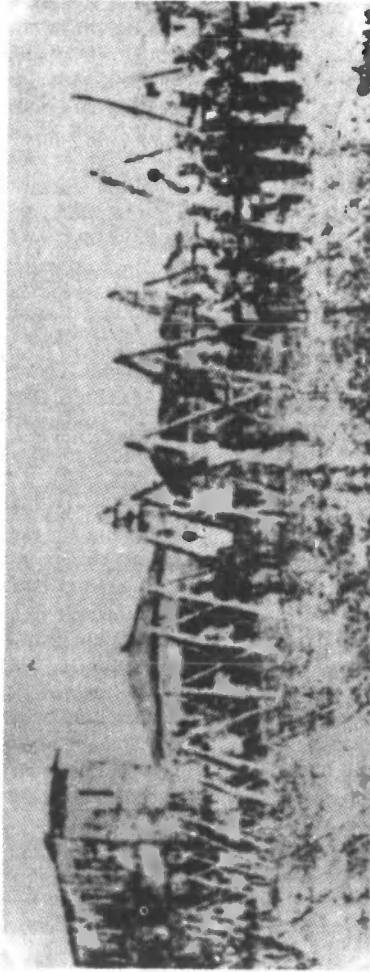

بزرگ کارکنان کوردی طرفداران ؟

صالح ملا محمدی اوزانلی مکتون مہارکر زویو [صاحب اخبار] جانی پاشا زاده کوردی بیگ ، سابق سوورہ لیسیمورک قیسی زادہ بکر صدیقی بیگ ، جمیل پاشادادہ محمد بیگ ، زانا زادہ حاجی سہیلان ، جمیل پاشا زادہ عورت بیگ ، کالہ کولہ [صاحب اخبار] مطول حاجی اخفی ، جمیل پاشا زادہ عروج بیگ ، جمیل پاشا زادہ اکرم بیگ ، جمیل پاشا زادہ احمد بیگ ، جمیل پاشا زادہ عیسیٰ بیگ ، کوری بیگ [بڑوواکھن حاجی سالیان ، احمد و کوری بکر پواتھ اگڑورہ]

1925. Türk gazetelerinde: "İsyanla elakadar olmakla maznun (şüpheli) Diyarbekir'liler: (sağdan itibaren) Cemil Paşazade Kadri Bey, Siverек mebusu (millet vekili) Nakıbzade Bekir sıdki Bey, Cemil Paşazade Ömer Bey, Zazazade Hacı Süleyman, Cemil Paşazade, Cevdet Bey.

Ayaktakiler:(sağdan itibaren) Maslub Hacı Ahti, Cemil Paşazade Memduh Bey, Cemil Paşazade Ekrem Bey, Cemil Paşazade Ahmed Bey, Cemil Paşazade Muhiiddin Bey, Fikri Bey (bu zevattan Hacı Süleyman, Ahmed ve Fikri Beyler berâet (suçsuz edildiler).

Şeyh Said ve arkadaşlarının idamı

1925: Ekrem Kastamonu hapishanesinde.

1927: Kastamonu hapishanesinin bahçesinde. Ortada Ekrem, solda Hamze.

Ekrem'in annesi Hayriye. O Çerkez idi.

Kürdistan halası için mücadele edilen ellibir kahraman ve büyük liderimiz, cennetmekan Şeyh Said Efendi'ye idam hükmü verdiler. Kardeşlerimiz ve arkadaşlarımızdan birkaç zat daha tahliye edildi. Ben on sene cezaya mahkum oldum. Kastamonu vilayeti hapisanesine gönderildim. Bu hapisanede üçbuçuk sene yattıktan sonra tahliye edildim. Üç ay Kastamonu'da menfi kaldım. Sonra İstanbul'a nefi edildim. Altı ay İstanbul'da menfi kaldım. Kederden, yeisten mefluç annemi İstanbul'da birhafta görebildim. İki elli, iki ayağı hareket etmiyor, sesi çıkmıyor, ağzı da birşey söylemiyordu. Bir hafta sonra İstanbul Maçka kabristanında babamın yanına defn edildi. Ben daha hapisanede iken babam vefat etmiş, buraya defn edilmişti.

Evet, Mustafa Kemal 1926'dan itibaren Kürdistan'da çok zalimane icraat yapıyordu. En evvela şehirli büyük aileleri aileyen Anadolu'ya nefi etti. Sonra da aşiret reislerini nefi etti. Daha sonra da ikinci derecedeki güçleri nefi etti. Kürdistan hapisanelerindeki elli bin kadar mahpusu öteki hapisanelere sürdü. Mustafa Kemal bu sürgün ameliyatına ilk olarak Cemil Paşa ailesinden başlamıştı. Ben Kastamonu hapisanesinde iken annem, babam ve bütün akrabalarım nefi edilmişti. Ailem Anadolu'nun her tarafına dağılmıştı. Babam nefide hastalanmış, İstanbul'a getirilmiş, hastanede ölmüştü.

SURİYE'DEKİ HAYATIM

1929 senesinin Şubat ayınıyirmisinde Diyarbekir'e gitmem için Ankara'dan emir geldi. Durmadan vatanıma avdet ettim. Diyarbekir'de vaziyet pek feci ve vahim idi. Türklerle yaşamamıza imkan yoktu. Herhalde Türk'lerden uzak yaşamalıydık. Planımızı Türk hükümetine sezdirmeden Diyarbekir'i terk ettik. Halebe vardık. Dört amcazade (Kadri, Ekrem, Muhammed, Bedri) Suriye'ye iltica ettik. Kardeşim Mikdad Fransa'da hukuk tahsil ediyordu. Bir sene sonra o da bize iltihak etti.

Amcazadelerim müteehhil (evli) idiler. Aileleri ile hicret ettiler. Ben Suriye'de, otuzsekiz yaşında iken, Çerkez umerasından Hacı Kiran Dağum'un torunu ile evlendim. Kırkdört senedir Suriye'deydim.

Biz, yani Cemil Paşa torunları, Suriye'ye iltica etmeden önce İstanbul'dan ve Kürdistan'dan birçok Kürt'ler, Mustafa Kemal'in zulmünden kaçmışlar. Suriye'ye hicret etmişlerdi. İstanbul'u 1922'de terk eden Vanlı Memduh Salim Bey 1927'de Suriye ve Hoybûn Kürt ihtilal cemiyetini tesis etmişti. Memduh Bey büyük gayret ve himmet sarf ederek Türkiye, Mısır, Suriye, Irak, Avrupa ve Amerika'da bulunan Kürt'lerden mürekkep kalabalık bir mücahidin kitlesi toplayabilmiş ve bu mücahitler grubu Lübnan'ın Bhemdun sayfiyesinde ictima ederek birçok celselerde müzakereler, münakaşalar yaparak bu Kürt ihtilal cemiyetine Hoybûn adını vermişlerdi. Mevcut Kürt'ler Hoybûn kelimesine hata en istiklal mabnasını vermişlerdi. Bu içtimada Hoybûn nizamnamesi yapılmış ve programı tespit edilmişti. Programdaki esas noktalar şunlardı:

1) Hoybûn, Kürdistan istiklalini temin için sarfı mesai edecek,

2) Hoybûn'ün cephe cidali Türkiye'dir. Türkiye Kürdistan'ı halasiyla uğraşacak. Hoybûn Türkiye'den başka hiç bir devletle muhasamaya girmeyecek. Hasseten Suriye ve Lübnan memalikini, devletlerini en ufak derecede bile tehaşi eder.

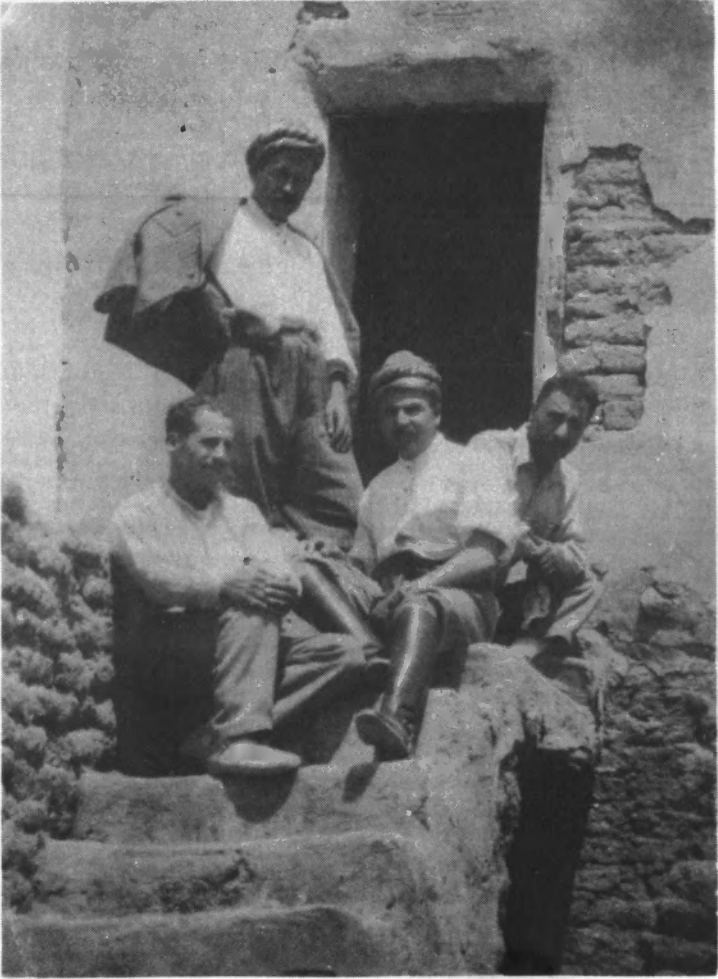
İstanbul 1928: Cavide Hanım, Ekrem'in kızkardeşi ve Kadri Cemil Paşa'nın hanımı. Arkada (solda): Ekrem, Kadri, Mikdad (Ekrem'in küçük kardeşi)

Şam 1950: Ekrem, hanımı Cavidan ve beş çocuğu.

Tüdmür 1937 : Önde (solda): bedri Cemil Paşa (Ekrem'in amcazadesi). Onun arkasında oturanlar (soldan itibaren): Ekrem, Celadet Bedir han (sakallı), Kadri. Arkada duran (en uzun boylu ve Kürt milli kıyafetiyle): muhammed Cemil Paşa (o da Ekrem'in amcazadesidir).

Sağdan: Celadet Bedir Han, Ekrem, Muhammed Cemil Paşa. Ayakta: Kadri.

3) Agiri'de (Çiyayê Agiri) Türk'lerle hali harpte olan İhsan Nuri Paşa kuvvetlerine mümkün olan her türlü yardımı yapacak.

4) Binlerce seneden beri komşu bulunduğu Ermeni milletine dostane bir biraderane münasebet tesis edecek.

5) Kürt'ü dünya efkari umumiyesine tanıtmak için her türlü vesitle çalışacak, propaganda yapacak.

Biz Cemil Paşa çocukları Suriye'ye 1929 Mart nihayetinde, Hoybûn'ün tesisinden iki sene sonra, iltica ettik. Hoybûn ilk teessüsünde ciddiyetle çalışmıştı. Hatta Agiri'ye bile yardım etmişti. Fakat ikinci senesinde ciddi bir faaliyet gösterememişti. Bhemdun içtimasından evvel Memduh Mısır'a Bedirhani Celadet ve Kamuran Bey'lere müteaddit mektuplar yazmış, ısrar ve ricalarla bu iki beyi Suriye'ye gelmeye ikna etmişti. Bhemdun kongresinden sonra, iki sene için Halep şehri Hoybûn'a merkez olmuştu. Biz 1929 Mart nihayetinde Diyarbakir'den Haleb'e gittiğimiz vakit, Hoybûn'ü dağılmış bulduk. İlk idare heyetinden ciddi hizmet eden üç beyden ikisi, yani Celadet ve Kamuran Bey'ler, Haleb'i terk edip Beyrut'a gitmişlerdi. Memduh Bey de Antakya lisesi muallimliğe kaydedilmiş, o da Antakya'ya savunmuştu.

Biz Suriye'ye gelince Fransızlar bizi Halep'de ikamet ettirmişlerdi. Biz Halep'te kaldığımız üç ay zarfında çok gayret ettik ve Hoybûn'un ihyasına sebep olduk. bunun için çok para sarf ettik. Nihayet Hoybûn ihya edildi. Biz çalıştık, biz gayret ettik demekle Cemil Paşa'nın beş torunu hatıra gelmesin. Bu biz kelimesi Kadri ve Ekrem'e aittir. Hoybûn 1929'de ihya edildikten sonra birçok ciddi ve mühim işler yapı. Agiri' mücahitlerine yardım etti. İhsan Nuri Paşa'nın zevcesini ve kayınvaldesini İzmir'den Haleb'e, Halep'ten Agiri'ye

selamette yetiştirdi. Hawar mecmuasına nesire muvaffak oldu. Suriye-Türkiye hududu üzerinde ondan fazla mümesiller tesis etti. Bu suretle Türkiye, Irak Kürtleriyle daimi hali temastaydı.*

1929'da, Bhemduh kongresinden sonra Kamuran Bey Beyrut'ta Hoybûn'ün mümessili idi. Halep-Beyrut taşnaklarıyla Hoybûn'un muvasalasını (devamını) temin ederdi. Amerika'daki Kürtçü arkadaşlarımızla da vasıta irtibatımız idi. Kamuran Bey teslim edilmiş bu vaziyetleri idare etmedi. Birçok suistimallara sebebiyet verdi. Arkadaşlar arasında birtakım dedikodular deveren etmeye başladı. Hakikatın meydana çıkması için Hoybûn 1934 yazında Hama Kürt Beylerinin sayfiyesi olan Eşrefiyye denilen fevkalade bir içtima yaptı. Hoybûn mümessili olarak on zat bu ictimaya davet edildi. Davetlilerden biri de bendim. İçtimamız üç gün sürdü. İçtima mevkii latifti. Sayfiye sahibi Fuat Bey bize ikramda kusur etmedi. Üç günün hisabat neticesinde Kamuran Bey'in pekçok kusurları meydana çıktı. Hoybûn'dan uzaklaştırıldı. Celadet Bey de istifa etti. Bu içtimaya sebep olanların en birincisi Haco Ağa olduğu halde, Celadet Bey'i müteakiben, o da istifa etti. Mamafih bu üç zat da yaptıklarına nadim olmuşlardı. Bizden münasebetlerini kesmediler.

- * Kürt milli şuurunun canlı bir ifadesi olan Agri'yi dağıtarak Kürdistan'da yapılacak tahribat ve katliamların vukuuna meydan bırakmamak mülahazası ile merkezi umumi ister istemez emrivakiyi kabul, Türk'lerin hedef ve gayelerine vusuullarına mani olarak Kürt'leri katliamdan kurtarmak emeline binaen cenuptan şimali Kürdistana bir taarruz hareketi yapılmasına karar vererek saha ve hedefleri savaş hareketi planında gösterilen fermanlıkları ihdas ve hareketi ihtilaliyeye allahın yardımı ile 3-4 Ağustos 1930 pazartesi gecesi iptidara karar vermiştir. 10 Temmuz 1930

Bu karara binaen cenuptaki Hoybûn teşkilatı altı fermanlılığa taksim edilerek Irak hududundan Cereblus'a kadar uzanan huduttan şimale doğru bir taarruz hareketi yapılacaktı. Ben Mardin vilayetinden Dêrik kaza merkezine kadar olan cephede Ekrem Cemil Paşa'nın fermanlılığında Türkiye'ye geçen kuvvetle beraberdim.

(Doza Kürdistan, Zinnar Silohi. sahife 125)

Hasiçe 1930: Sağda ekrem. solda memduh Selim Bey. Hoybûn'un muessisi.

Beyrut: Kamuran Bedir Han Bey (ortada ve ekrem'in iki kızı arasında).
Sağda : ekrem. Arkada (sağdan üçüncü): Nureddin Zaza, Suriye Kurdistan Demokratik Partisi'nin kurucusu.

Agiri (Ağrı) lideri, General İhsan Nuri Paşa ve hanımı.

Hoybûn resmi içtimaları müstesna, hemen her fırsatta bize sokuluyorlardı. Bu hadise Hoybûn'u zayıflattı. Tabii birinci derecede mesuliyet Kamuran Bey'in omuzlarına çökmüştü. İkinci derecede Celadet Bey ve Haco Ağa mesuldu. Osman Sabri en gencimizdi. Hepimizin itimadını kazanmıştı. Bütün Hoybûncular onu severlerdi. Bir şeye muhtaç olmamasına itina ederlerdi. Osman Sabri Bey onbeş sene itimadımızı suistimal etmişti.

1934'ten 1939'a kadar, yani ikinci harbi aleminin ilanına kadar amcazadem Kadri Bey Hoybûn'ün siyasi mümessili idi. Harp ilanından sonra bu vazife bana tevdi edildi. 1946 senesine kadar bu nazik vazifeyi ben ifa ettim. Şam ve Beyrut'taki sefarethanelere pek çok defalar tesisi münasebet ettim. Her fırsatta Kürdün hukuki meşru'isine mali olması için büyük, küçük, bütün devletlerin yardımını istedim. Metalibimizin (istek) meşruiyetini ispat için bu seferethanelerden her birine elimle resimlendirilmiş, renkli Kürdistan haritasını takdim ettim. Amerika Müttahide'de Sanfransisko beynelmilel içtimai akdedildiği vakit, bu içtimaya Beyrut'tan muteaddit telgraflar gönderdim. Birkaç telgrafıma Habur nehri çevresinde yaşayan Asuri hemşirelerimizin mümessilleri de bana inzımam ederek Kürdistan'ın istikalini benimle beraber talep ettiler.

1946'da Mahabad Kürt Cumhuriyeti teşekkül etti. Hoybûn da bütün Kürt teşkilatları gibi Mahabad Kürt Cemuhuriyetine iltihak etti.

HOCALIKLARIM

Ben beş muhtelif tarihlerde hocalık etmişim. Biraz da o hocalıklarımın söz edeyim:

Birinci hocalığım

Birinci hocalığımı Sivas'ta 1915'te yaptım. Benim topçu kit'am Çanakkale'den Kafkas cephesine gönderildiği vakit, altı ay kadar Sivas'ta ihtiyatta kaldım. Sivas kumandanı Halil Bey elli yaşlarında,

Şam 1930: Haco Ağa. Arkada (sağdan): Ekrem, Hamze, Kadri.

1972: Osman Sabri Şam zindanında.

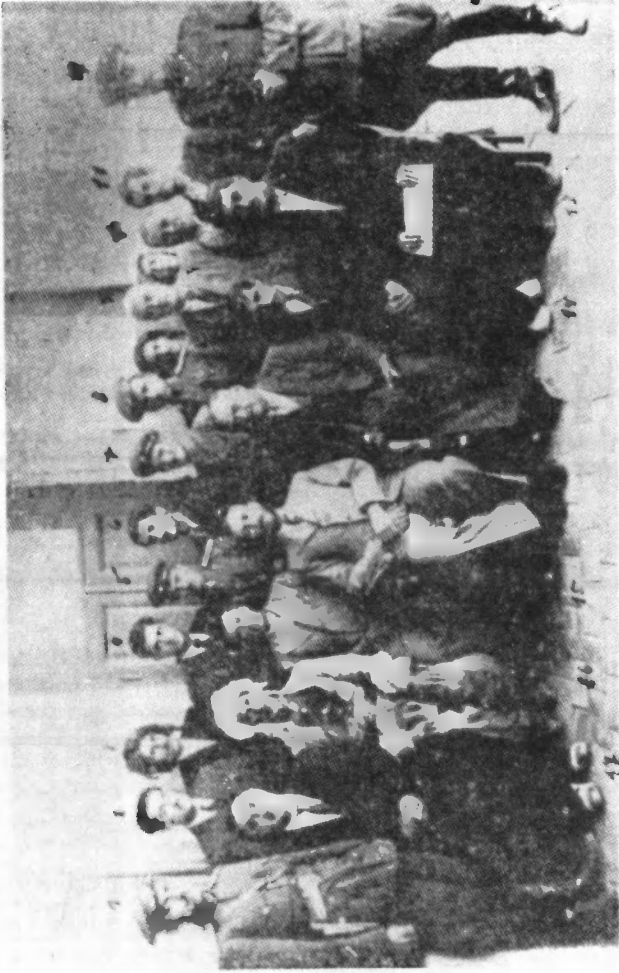
hoşmeşreb, Harput'lu bir Kürt'tü. Beni oğlu gibi sevmiştir. Halil Bey vasıtasıyla vali Muammer Bey'le de tanışmış olduk. Bilmem nasıl oldu bir gün mekteplerden, hocaların askere gittiğinden ve çocukların muallimsiz kaldığından bahs edildi. Nihayet lisenin son iki sınıfında riyaziyat, fizik ve şimi dersleri vermeyi teklif ettiler. Bir miktar para da vereceklerini söylediler. Ben parasız, fahri hocalığı kabul ettim. Üç ay lisenin son iki sınıfına herdese, fizik, kimya dersi verdim. Üç ay sonra kış ortasında Erzurum yolunu tuttuk. Hocalık da sona erdi.

İkinci hocalığım

İkinci hocalığım Kastamonu hapishanesinde yaptım. Eylül 1925'ten Mayıs 1928'e kadar Kastamonu hapishanesinde Kürt kardeşlerime yaptım. Kur'an, Türkçe ve Fransızca dersleri veriyordum. maalesef Türk hapishanesinde Kürtçe okutmak memnu idi.

Biz Kastamonu hapishanesinde istiklal Mahkemesi denilen cellatlar kampanyasından hüküm ile 44 Kürt toplanmıştık. Bu kırk dört Kürt'ün yedisi okur-yazar idi. Otuz yedisi ummi idi. Ummilerin çoğu kırk yaşını aşmışlardı. Bunun için çoğu okumak istemedi. Muksili Hamze, Hizanlı Şeyh Selahaddin Fransızca'yı okudular. Üç genç kur'an okudu. Bu üç gencin ikisi kur'anı hatm edince, Türkçe okumadılar. Bu gençlerden biri (Sabri ji mala Berxo) Türkçe de okudu. Türkçe okuyanlar üç sene muntazaman ders aldılar. Çok güzel İstanbul Türkçesi ile okuma-yazma öğrendiler. Hüseyin Cahit Bey'in Jin gazetesindeki basmakaleyi yanlışsız okurlar ve tamamen anlarılardı. bunlar hesap da öğrendiler. Bunlar üç gençti. Cabakçukurlu Sabri, Bingöllü Hüseyin, Erganili Hakkı. Ben de Hamze Efendiden Fransızca ders aldım ve çok güzel öğrendim.*

* Ekrem Cemil Paşa da Haze Efendi'ye Farsçayı bu hapishanede öğretti (yayınevi notu)

Mahabad 1946: Ortada Kazi Muhammed, Mahabad Kürt Cumhuriyeti Başkanı. Yanında (sağdan nc Kadri Cemil Paşa, Hoybûn delegesi.

Üçüncü hocalığım

Üçüncü hocalığımı Talik köyünde yaptım. Ben ailemle, yani karım ve çocuklarımla muhtelif tarihlerde cem'an 13 sene kış, yaz Talik köyünde kaldım. On üç sene, her kış köylü çocuklarına Kürtçe ders verdim. Üç ay nihayetinde talebelerimin yüzde doksanı Kürtçe'yi mükemmel okur ve yaarlardı. Hesabın dört operasyonunu (dört işlem) öğrendiler. Benim Talik dibistanımdan (okul) en az ikiyüz genç şehadatname aldı.

Dördüncü hocalığım

Benim yedi çocuğum vardı. İki oğlan, beş kız. Çocuklarımla ilk kızdı. Yirmi ikibuçuk sene yaşadı. Sonra öldü. İkincisi oğlandı. Üç ay yaşadı. Geriye kalan dört kızın birisi de bir sene yaşadı. Bu dört çocuğuma köyümüz Talik'te beş sene hocalık ettim.

Niçin? Ne mecburiyetim vardı? Şam'da mektep medrese yok muydu? Size şimdi bunu da anlatacağım. Nasıl elim ve hazin bir mecburiyet beni, karımı, Şam'ı bırakıp Talik'e kaçmaya mecbur etti.

Yukarıda söyledim ya, ilk kızım yirmi ikibuçuk yaşında bize veda etti, diye. Ölen kızım çok güzel, çok dilberdi. Uzun mevzun boylu, narin zarif endamlı yeşil gözleri, ipek gibi saçlarıyla güzellik kraliçelerinden daha çok güzeldi. Çok zeki idi. Çok çalışkandı. Fransız lisesinde okudu. Her sene sınıfın birincisi idi. Liseyi birinci olarak yüz üzerinden seksen sekiz ikmal etti. Kürtçe, Arapça, Fransızca, İngilizce, Türkçe'yi çok iyi bilirdi. Hele Arapça'sı ile Fransızca'sı çok kuvvetliydi.

Ben ve annesi böyle bir yavruyu kayb edince Şam'da oturmadan kaçtık. Ben burada beş sene çocuklarıma hocalık ettim. Yarım yamalak Arapçamla ders verdim. Derste Kürtçe konuşmak yasaktı. Benden matematik, yani hesap, cebir, hendese dersleriyle, fizik, kimya, hayvan (zooloji), dersleri aldılar.

Şam 1951: Hayrive, 1953'te vefat eden Ekrem'in kızı.

Hayriye, Kürt milli kıyafetiyle.

Beş senede ne benim ne de annesinin yaraları, elemeleri iyileşmişti. Bu yirmi bir senedir bu çok derin yara kapanmamıştır. Fakat ne yapmalı? Geriye kalan dört çocuga da yazıktı. Çocuklarımızı okumak mecburiyetiyle Şam'a gittik.

Beşinci hocalığım

Beşinci hocalığımı size nasıl anlatacağımı kestiremiyorum. hangi tarihteydi? Nerede talebe okuttum? Talebelerimin adı neydi? Bu soruların hiç birine cevap veremiyorum. Bildiğim, yahut hatırladığım şudur. Talebelerim on kadar idiler. Yaşları yirmi ile yirmi beş arasında idi. Kürtçe okumasını öğrenmek istiyorlardı. Kürtçeyi yarım yamalak konuşuyorlardı. Fakat onlar doğru dürüst konuşmak, okumak, yazmak istiyorlardı. Ben bu gençleri okuttum. Uzun müddet okuttum fakat muntazam değil. Fırsat buldukça öğrendiler. Pek ala olmadı.

TALİK HAYATIM

1929 senesinde ben mecburi ikamet suretiyle İstanbul'da iken, babamın bir miktar altın parası, İstanbul'da Fransız bankası olan Bank Osmani'de, emaneten muhafazada idi. Bank isabeten bu parayı babamın vefatında hükümete haber vermemiştii. Ben İstanbul'a gelince bana teslim edildi. Ben Diyarbakir'e dönmeden evvel bu parayı gizlice İstanbul'dan Roma'ya İtalyan bankasına nakl ettirdim. Bu paranın İtalya'ya naklinden birkaç ay sonra Diyarbakir'e avdetime müsaade edildi. Ben vakit kaybetmeden Diyarbakir'e döndüm. Diyarbakir'de ancak onyedi gün kaldım.

Yukarıda yazdığım gibi, Cemil Paşa'nın beş torunu, Kadri, Ekrem, Muhammed, Bedri, Mikdad Suriye'ye iltica ettik. Halep'de üç ay kaldıktan sonra Fransız'lar Cezire'ye gitmemize ve Cezire'de yerleşmemize muvafakat ettiler. Ben Roma'daki paramı Halep'e getirttim. Babamın bıraktığı para bütün ailenin medarı maişeti oldu.

1950: İsmet Bozan Şahin, Hayriye'nin nisanlısı. O, Suriye meclisinde millet vekili idi.

1929 Haziranında nihayetinde Halep'i ailemle birlikte terk ederek, her beş kardeş Hasiçe'de bir evde oturduk. Türkiye hududundan yetmiş kilometre uzak olan Hasiçe'de barınmamız, temini maişetimiz mümkün değildi. Hasiçe'nin şimalinde, hudut üzerinde vaki Derbasiye nahiyesinin sekiz kilometre garbındaki Talik arazisini satın aldık. Bu arazi Kürtlerin idi. Elllerinde Osmanlı'dan kalma tapu vardı. Talik harabesinin etrafında yüzlerce kilometrelik arazi bomboş bir çöldü. Bu arazide bir tek mamure yoktu. Bugün, bu geniş çölde binden fazla köy mal edilmiştir. İki bin kadar traktör bu arazide felahat ediyor. Kürt göçebelerine, Arap bedevilerine çolangeh olan bu geniş arazide ilk mamureyi vücuda getiren ve bin köyün imarına, birkaç yüzbin Kürt'ün bu çöllerde yetiştirilmesine sebep olan, ilk müteşebbis Ekrem'dir ve Kasım Bey'in Türklerden gizleyebildiği birkaç bin altındır.

1929'da biz Cezire'ye gelip Hasiçe'de yerleştiğimiz vakit, Derzor'dan talik'e kadar uzanan ikiyüz elli kilometrelik arazi bomboş bir çöldü. Hasiçe elli, altmış hanelik bir köydü. Şimalde Kamışlı kaymakamlıktı. burası da kırk-elli hanelik bir köyden başka birşey değildi. Bu iki köyde medeniyet eseri olarak birer postahane vardı. Mektep, doktor, hastahane gibi şeyler yoktu.

Binaenaleyh biz Halep'i terk ettiğimiz vakit böyle bir çölde bir menfaya gittiğimizi biliyorduk. Her şeyden evvel bizi endişeye düşüren, sihhat meselesi olmuştu. Bu geniş çölde doktorsuz ilaçsız nasıl yaşayabilecektik? Bizim ve aile fertlerimizin hali ne olacak? Tabii çok mühim ve hayati olan bu vak'ayı dua ile, tevekkül ile hal edemezdik. Maddi, ameli, ciddi bir suretle teemmül edip bulmak lazımdı. İşte bu hayatın müşkilatının halline bir çare buldum: Halep'te üç aydan beri bize aile doktorluğu eden zatın tavsiyesi veçhiyle hareket etmeye karar verdim. Doktor bana uzunca bir ilaç listesi verdi. İlaçların sureti istimali, hastaya yaşına göre miktarları için de cetveller yazdı. Harici yaralar, bereler, çibanlar için birçok ilaçlar, melhемler, paketlerle pamuk, sargı bezi yazdı. İtimat ettiği bir eczaneye gittik. Bütün bu levamızı altın para vererek aldık.

Dr. Nafiz (Ayakta, soldan ikinci. Kadri'nin arkasında). O Kamsırlı'da doktor idi ve Nureddin Zaza'nın kardeşi idi. Ayaktakilerden: Ortada (sakallı): Celadet Bedri Han. Sağdan ikinci: Ekrem, Sağdan dördüncü: Memduh Selim.

Hasiçe'ye, Kamışlı'ya ve sonra da Derbasiye'ye doktor gelinceye kadar otuz köyün yegane doktoru oldum. Tabii ben o kadar ahmak değildim. Bilgimin, kabiliyetimin ne olduğunu biliyordum. Harici doktorlukta, yani operatörlükte çok muvaffak oldum. Antiseptik ilaçlarla yara yıkamasını bol ispiroto, tentürdiot kullanmasını, yaraları sarıp bağlamasını, pansuman yapmasını pekala bildiğim gibi, usturayı, bıçağı, makası, penseyi, şırıngayı sterilize etmesini, yani bu cerrah aletlerini çok iyi kaynatmasını da biliyordum. Çok şükür yirmi seneden fazla imdatlarına koştuğum hasta ve yaralılardan bir tanesi ölmedi. Hep şifa buldular. Çünkü ağır hasta ile hafif hastayı tefrik edebiliyordum. Ağrılarını derhal Halep'e göndermelerini tavsiye ediyordum. Hatta bazen icbar ediyordum. Hasta, fakir, muhtaç ise nakden yardım imkanını buluyordum.

Bir defasında Urfalı Sadık adında, kafasından yaralı birini getirdiler. Onun kafası hurdahas olmuştu. Yüzü gözü davul gibi şişmişti. Bu yara ağır idi. Tehlikeliydi. Fakat benden başka bakacak kimse yoktu. Muntazam, imzalı, mühürlü, şahitli bir senet aldım. Yaralı ve sahiplerinin ısrarı, rica ve niyazi üzerine işe başladım. Yaranın tedavisi kırk gün sürdü. Bu kırk gün sonunda yaralı tamamen şifa buldu. Felç ve saire gibi hiçbir nişanı görülmedi. Yalnız başının sağ gerisi çukur kaldı. Ben bu yaradan onuç parça kemik çıkardım.

Bir defasında da bana on yaşlarında bir kız getirdiler. bu kız harmanda döven sürerken katırlar ürkmüş ve kızı arkalarından sürükleyerek kaçmışlar. Kızı kurtardıkları vakit, kız baygındı ve kanlar içinde idi. Bu hadise, bu son zamanlarda, 1956'da olmuştu. Bu vakitler Hasiçe'de ve Kamışlı'da elli kadar doktor, hastahaneler, klinikler, eczahaneler vardı. Ben onsekiz yerinden yara alan bu zavallı yavruya ilk pansumanını yaptım. Derbaseye'ye, doktora lazım geldiğini söyledim. Hatta mümkünse bir-iki operatörü olan Kamışlı'ya götürmelerini söyledim. Götürmeleri için de ısrar ettim. Benim müdahalemin kanunen yasak olduğunu, yaraların müteaddit ve derin olduklarını, bu halleriyle tehlikeli olduğunu söyledim ve bağırdım, çağırdım. Anne, baba, amca ve başka akrabaları elime, ayağıma sarılıyor, ağlıyor, rica ve istirham ediyorlardı. "Sen bu

doktorların, bu operatörlerin hepsinden mahir ve hepsinden hazıksın. Fakat bizim talihimiz yoktur. Sen bizi sevmiyor, çocuğumuzu kurtarmak istemiyorsun" diyorlardı. Neticede beni bu kızı tedaviye icbar ettiler. Kız genç ve körpe olduğu için, on sekiz yerinden aldığı yaraları, yirmi gün içinde tedavi ettim. Her türlü vasıta, medeniyetten mahrum Kürdistan'ın bu köşesinde, Kürt kardeşlerime yirmi sene faydalı oldum.

1940'tan sonra penisilin, stoptomisin ve saire antibiyotikler çıkınca doktorlardan ilaçlarını alan Talik civarı, on, onbeş kilometre mesafedeki hastalar Talik'e gelir, bu ilaçları yine meccanen bana tatbik ettirirlerdi. Şırıngayı cilt altına, adaleye ve damara yapmasını mükemmelen öğrenmiştim. Köylü kadınlara bu iğneyi yapmak için zevceme de öğretmiştim. Kadın, erkek gelirler on para vermeden, hiç masraf yapmadan iğneleri yapılır ve çok vakit karınlarını bir öğün doyurur, giderlerdi.

TALİK'TEKİ BAHÇIVANLIĞIM

1943'te Talik'te bir meyva bahçesi vücuda getirme sevdasına düştüm. Malum, Cezire'nin bin kadar köyünden ancak bir-iki köyün pınarı vardı. Diğer köyler kuyu suyu içerler. Bazı köylerin kuyusu seksen, doksan metre derinliğindedir. Talik kuyuları derin değildir. Talik'te köyün müteaddit kuyuları vardı. Bu kuyuların hepsinin suyu tatlı ve serin idiler. Fakat, tesadüfen benim evimin avlusunda değil, yazlık sofasında kazdığım kuyu köyün en soğuk suyu olan kuyusu idi. Derinliğine gelince, kuyunun derinliği dört buçuk metri idi. İçinde ikibuçuk metre suyu vardı. Elimizdeki bakracı çıkırığa takarak kuyumuzdan su çıkarmak mümkün idi. Kuyunun ağzı açık değildi. Etrafı yarım metre yüksekliğinde betonla üstüvanesi yapılmıştı. Bu üstüvaneden başka, kuyunun önündeki bir de küçük havuzu vardı. Kapağının ağzına bir tulumba yerleştirilmişti. Bu suretle benim kuyumun suyu, köyün kuyularından en temiz olanı idi. Kuyumuzun ağzı kapalı olmasına rağmen her sene yaz başlangıcında kuyumuzu boşaltır ve temizledik. Fakat bu uzun bir

işti. Yirmi kişi kuyuyu boşaltmak için nöbetle, büyük kaplarla su çektikleri halde kuyuyu tamamen, dibine kadar kurutamazlardı. Yine de dibinde yarım metre su kalırdı. Yani kuyunun dibinden fışkıran su yirmi kişi galebe edemezdi. Şu halde Talik yeraltı tariklerinde su vardı. İki, üç kuyu kazarak evimin etrafında mükemmel meyva bahçesi ve bir de sebze bahçesi yapabiliyordum. 1943 ilkbaharında sevinçle, büyük umutlarla işe başladım. Üç büyük kuyu birbirine bağladım. kuvveti gayri merkeziye nazariyesi ile su çıkaran ve makara ile dönen bir cins tulumbayı Şam'dan getirdim. Daha ilk yaz çok nefis her türlü sebze yetiştirdik. Şam'dan çalışkan ve mahir bir de sebzeçi getirttim. Bahçevan maaş alamayacak, her gün bizim evimize kafi sebze verdikten sonra kalan sebzeği ortak olarak satacağı. İki sene bu şartlarla çalışan bahçevan kafi derecede kazandı. Yeraltı suyumuz umut ettiğimiz kadar bol değilmiş. Evin içindeki küçük kuyuyu yirmi kişi kurutamıyordu. Halbuki benim santrifuj tulumbam üç büyük kuyuda on saatte toplanan suyu yirmi dakikada kupkuru ediyordu. bahçe sabah yirmi dakika, akşam yirmi dakika sulanıyordu. Sebzeler ancak haftada iki defa sulanabiliyordu. 1944'ten itibaren de meyva ağaçları dikmeye başladık. Önemli olan çok su bulmaktı.

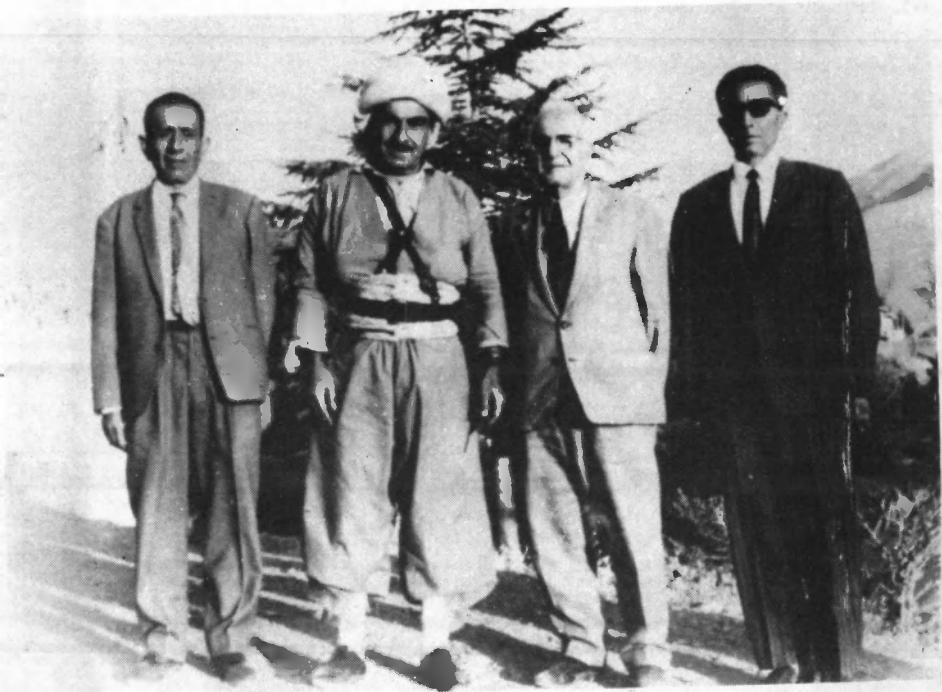
Ben bahçe hikayesini çok uzattım galiba. Fakat bundan ötesini kısaca anlatacağım: Tedricen her sene artırmak şartıyla ancak on senede dizel motor getirdim. 1947'den itibaren şeftali, elma, üzüm, dut, incir yemeğe başladık. 1951 yazından itibaren meyva ağaçlarım büyümüşlerdi. 1951'den 1967'ye kadar onaltı sene, kış yaz, meyvaların en nefisini ve pek bol olarak yedik. Fakat hiç satmadık. 1400'den fazla meyva ağaçlarım, 500 üzüm teyeği, her sene tonlarca meyva verirlerdi. Biz evvel aile efradı hizmetçilerim, misafirlerim, yolcular pek çok yedik. Fakat bizim yediğimizin beş, altı mislini etrafa dağıttım.

Benim 1943'ten 1967'ye kadar, yani 24 sene çok emekle, bazı günler bir amele gibi on saat çalışarak vücuda getirdiğim bu nimetten bugün mahrum edildim. Ben ve çocuklarım Şam'da boynu büyük menfiyiz...

Talık bahçesi: 1962. Yukarıda Ekrem'in kızları.

Aşağıda: Oğlu (oturan), torunu ve iki kızı.

1962: Ekrem (sağdan ikinci), Mustafa Berzani ile.

Şam 1967: Ekrem ailesi ile.

1972: Ekrem, Necmettin Büyükkaya ile.

A

Adet : sayı
Akd: bağlama, düzenleme
Aksam: kısımlar
Aleni: açık
Amade: hazır
Avdet: geri
Aza: üye

B

Bidayet : başlangıç
Bigane: yabancı

C

Cidal: mücadele
Cehd: gayret
Cem'an: toplam
Cemiyet: dernek

D

Darulmuallimin: öğretmen okulu
Debdebe: görkem
Defn: gömülme
Delail: kanıtlar
Dercep: araya sıkıştırma, toplama,
biriktirme
Derdest: esir
Dessas: gizli oyun, hile

E

Ebkem: dilsiz
Ecnebi: yabancı
ekseriyet: çoğunluk
Esair: aşiretler
Eşraf: sözü geçen ileri gelenler

F

Fahr: iftihar
Faik: üstün
Felahat çiftlik
Fevkalade: olağanüstü

H

Hal: çözüm
Halas: kurtuluş
Hasamet: yiğitlik
Hami: Koruyucu
Hamil: yüklü, taşıyan
Hamiyetli: onurlu
Harem: kadınlar bölümü
Hassaten: özellikle
Havi: kapsayan
Hemşire: kız kardeş
Hendese: geometri
Himmetli: azimli
Hitam: son
Hisabat: hesaplama
Hoca: öğretmen

İ

İcabet: uyma
İcbar: mecbur
İçtima: toplantı
İftitah: açılış
İhtilaf: anlaşmazlık
İhtiyat: yedek
İhya: dirilme, canlandırma
İnkişaf: gelişme
İkmal: bitirme
İltihak: katılma
İntihap: seçmek
İnzimam: katılma

İptidai: ilk
İrad: getirme, söyleme, gelir
getirme
İrtibat: ilişki
İştirak: katılma
İttihad: birlik
İzaz: ağırlama, saygı gösterme

K

Keşide: tertip
Kifayet: yetme
Kiyam: ayaklanma

L

Latif: temizlik, paklık
Liyakat: yaraşırılık

M

Mahdut: sınırlı
Mahir: becerikli
Maişet: geçim
Maiyet: biriyle olmak
Malik: sahip
Mamure: bayındır, yer.
Maruf: tanınmış
Medar: dayanak
Mekare: yük hayvanı
Memnu: yasak
Menfi: sürgün
Mesire: gezinti yeri
Meşuk: şüpheli
Metalip: istek
Meyus: umutsuz
Mezalim: zulüm
Mezkur: adı geçen
Muarefe: tanışma

Mucibince: gereğince
Muhaceret: göçmek
Muhacir: mülteci
Muhasim: karşıt
Muhtasar: kısa
Mufrit: aşırı
Muhtevi: içerikli
Mulazim: teğmen
Munkariz : çökmüş
Mürşit: doğru yolu gösteren
Muntahap: seçkin
Muntazir: hazır
Murahhas: delege
Musallah: silahlı
Mutasarrıf: eyaletteki en büyük
devlet memuru
Muteber: saygın
Mutedil: ılımlı
Muvafık: uygun
Muvasala: ilişki
Müderris: medrese öğretmeni
Mühlet: süre
Mülayim: yumuşak
Münferit: tek, ayrı
Münkazir: tükenip bitmiş
Mürekkep: kurulu
Mürettip: tertip eden, düzenleyen
Mütereddit: kararsız
Mürşid: kılavuz
Müşavere: danışma
Mütareke: anlaşma, ateşkes
Müteaddit: çeşitli
Mütebaki: geriye kalan
Mütecaviz: aşkın
Mütereddit: kararsız

Müteşekkir: teşekkür eden borcu
olan

Müvesves: ikircikli

N

Nadim: pişman

Nail: kavuşan

Nakdi: parasal

Nakibuleşref: Peygamber soyundan
olanların işlerini
görmek üzere hükü-
metçe tayin olunan
memur.

Natika: söyleme yetisi

Nazir: bakan

Nefi: sürgün (paydacı)

Nekahet: toparlanma

Neşide: manzume

Neşriyat: yayın

Nezaret: gözetim

P

Pedagog: eğitimci,

Perdaz: düzeltici, düzenleyen

Peydah: bulma

R

Reaya: Osmanlı döneminde
müslüman olmayan halk

Refaket: eşlik

Rey: Oy

Ricat: geri çekilme

Riyaset: başkanlık

S

Sayfiye: yazlık

Sebat: direşme

Selamlık: evin erkekler bölümü

Semere: verim

Seviye: düzey

Ş

Şehadatname: diploma

şal-şapık: Kürt ulusal giysisi

T

Tafsilat: detay

Tahmil: yüceltme

Tahribat: yıkım

Tarik: yol

Tavsif: niteleme

Tazim: yüceltme

Tebcil: yüceltme

Tecdit: yenileme

Tedricen: yavaş yavaş

Teemmül: durup düşünme

Teessüs: kurulu

Tefessüh: kokuşma

Tehaşi: kaçınma

Tekke: ayın yeri

Tenevvür: aydınlatma

Tenvir: aydınlatma

Terennüm: Güzel ve yavaş sesle
şarkı söyleme

Teşyi: törenle

Teveccüh: yönelme

Tevsî: genişleme

Varidat: gelir

Vazihen: açıklıkla

Vesait: vasıtalar

Vuzuh: açıklık, netlik

Z

Zabit: subay

Zafiyet: zayıflık

Zahir: açık, belli

Zahiren: görünüşte

Zal: yaşlı, aksakallı adam

Zevat: saygın kişiler

